

12

Documentos para o debate

Innovación e Terceiro Sector

Impulsando o cambio social
para mellorar a vida das persoas

fundación **esplai**
ciudadanía comprometida

25
AÑOS

Novembro 2024

Fundación Esplai Cidadanía Comprometida

C/ Latina, 21, local 10. 28047 Madrid

C/ Riu Anoia, 42-54. 08820 El Prat de Llobregat (Barcelona)

Rúa do Areal, 138, oficina 7. 36201 Vigo (Pontevedra)

C/ Paco Miranda, 15. 29013 Málaga

www.fundacionesplai.org

fundacion@fundacionesplai.org

Coordinación: Elvira Aliaga González-Albo, Caterine Fagundes Vila, Gabriel González Carrillo, Ignacio Martín Colino, Guillem Porres Canals, Mireia Ruiz Sánchez e Anahí Vallejos Mihotek.

Fotografías: Oscar Durán, Elvira Aliaga e arquivo da Fundación Esplai.

Deseño, maquetaxe e impresión: El Vallenc.

Depósito legal: B-5924-2025

Edición non venal

Esta obra distribúese baixo unha licenza Recoñecemento –Non Comercial– Compartir – 3.0 Spain (CC BY-NC-SA 3.0) dispoñible en:
<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/es/>

A versión electrónica desta publicación pódese ver ou descargar en www.fundacionesplai.org

Documentos para o debate

Innovación e Terceiro Sector

Impulsando o cambio social
para mellorar a vida das persoas

fundación **esplai**
ciudadanía comprometida
25
AÑOS

Índice

Presentación	07
1. A innovación e o seu impacto no Terceiro Sector Antonio Llorente Simón	11
2. Potenciando o benestar da comunidade a través da innovación social dixital Anahí Vallejos Mihotek	19
3. As entidades sociais ante o reto da exclusión: da innovación á inclusión educativa como tarefa permanente José Manuel de Oña Cots	27
4. Entrevistas	37
5. Xerando cambios a través do liderado xuvenil e construción de redes	67
6. Unha ollada desde o voluntariado sobre a innovación nas ONG	77
7. A innovación como catalizador do cambio social na era dixital	85
8. Propostas para a innovación social: Estratexias intersectoriais para o cambio	91
Anexo: Enquisa sobre innovación social e Terceiro Sector	93

PRESENTACIÓN

Presentamos un novo número da colección Documentos para o Debate, que parte da reflexión de que, na era dixital, a innovación se converteu no motor do progreso en todos os ámbitos da sociedade, e o Terceiro Sector non é alleo a esta revolución. Este libro afonda na dinámica intersección entre **innovación, transformación dixital e Terceiro Sector Social**, e explora como se están reestruturando as entidades para afrontar os desafíos do século XXI.

A transformación dixital no Terceiro Sector vai máis aló da mera adopción de novas tecnoloxías; representa un cambio de paradigma na estrutura organizativa, os procesos de xestión e o enfoque da intervención social. Estes cambios están a achegar eficiencia á xestión dos recursos e a ampliar o alcance e o impacto das organizacións sociais. A través da innovación, o sector está a desenvolver solucións máis eficaces e personalizadas para abordar problemas sociais complexos, desde a optimización da prestación de servizos ata a creación de novas formas de participación cidadá que apoderen as comunidades.

Nestas páxinas, facemos especial fincapé na tarefa de desenvolver **estratexias de innovación inclusiva**, que consideren a diversidade de necesidades e capacidades de todos os grupos sociais. Exploramos enfoques innovadores para garantir que a transformación dixital sexa un catalizador

de oportunidades para todas as persoas, con especial atención ás persoas en situacións de maior vulnerabilidade. Este enfoque non só implica adaptar solucións tecnolóxicas para que sexan universalmente accesibles, senón tamén adoptar a innovación como forma de facer as cousas. Como podemos cultivar e afondar esta capacidade de innovar no Terceiro Sector? Este documento ofrece estratexias concretas, desde o fomento do pensamento creativo ata a creación de espazos para a experimentación, onde o erro poida verse como unha oportunidade de aprendizaxe e crecemento.

Apóstase por un ecosistema de innovación social onde as **ideas audaces** sexan benvidas e destínanse recursos para converter visións en realidade tanxibles que melloren vidas.

Este libro é o duodécimo volume da **colección Documentos para o Debate**, unha iniciativa posta en marcha en 2007 polo Consello Asesor da Fundación Esplai. O noso obxectivo é estimular a reflexión e propoñer accións concretas sobre o papel fundamental da cidadanía na nosa sociedade, con especial atención ao papel transformador da sociedade civil e do Terceiro Sector. Estes documentos son un crisol de ideas innovadoras de diversos axentes sociais, unidos polo propósito común de incidir nas políticas públicas e ser impulsores dunha **transformación social positiva e duradeira**.

Deseguido, presentamos os títulos que se publicaron nesta colección ata a data:

- 1 Educación y ciudadanía (2007)
- 2 Educación, ciudadanía e inmigración (2008)
- 3 Ciudadanía y globalización (2010)
- 4 Ciudadanía e inclusión social (2010)
- 5 Ciudadanía y ONG (2013)
- 6 Ciudadanía y calidad democrática (2015)
- 7 Por una nueva ciudadanía (2017)
- 8 Juventud y participación política (2017)
- 9 Reimaginando el presente para reducir las brechas digitales (2021)
- 10 Las organizaciones sociales en defensa de los derechos digitales (2022)
- 11 Justicia Educativa y Tercer Sector en el ámbito penitenciario (2023)
- 12 Innovación y Tercer Sector Social (2024)

Convidámosvos a gozar dos contidos deste libro.

Queremos agradecer especialmente a todas as persoas e organizacións que colaboraron na redacción desta poliédrica ollada sobre a innovación. Destacamos algunhas redes e entidades: Plataforma Red Conecta Cidadanía Comprometida, Universidad de Málaga, a organización Puntojes, Plataforma Andaluza de Voluntariado, Liga Iberoamericana de Organizaciones de la Sociedad Civil, Ministerio de Dereitos Sociais e Axenda 2030, Junta Municipal de Puente de Vallecas, Ayuntamiento de Madrid, Microsoft e HP. Vaia tamén a nosa gratitude para todas as persoas que participaron no Encontro de Cidadanía Dixital Comprometida que celebramos en outubro de 2024 en Madrid.

Agardamos que goceades da súa lectura e que esta publicación contribúa a construír unha sociedade dixital inclusiva, ética e que beneficie a todas as persoas.

Esta publicación en formato dixital
está dispoñible na páxina web
da Fundación Esplai.
Os vídeos e as entrevistas
na canle de YouTube

TecnoTruck
GarageLab móvil

LA RUECA ASOCIACIÓN

ENCUENTRO DE
LA CIUDADANÍA DIGITAL
COMPROMETIDA

Conectando para una
sociedad informada y comprometida

ENCUENTRO DE
LA CIUDADANÍA
DIGITAL

La
Rueda
asociación

ENCUENTRO DE
LA CIUDADANÍA
DIGITAL COMPROMETIDA

Conectando para una sociedad
informada y comprometida

La Rueda
asociación

ENCUENTRO DE
LA CIUDADANÍA
DIGITAL COMPROMETIDA

Conectando
para una sociedad
informada y comprometida

1. A innovación e o seu impacto no Terceiro Sector

Antonio Llorente Simón

Presidente da Plataforma Red Conecta Ciudadanía Comprometida, vicepresidente de EAPN Madrid, e director de La Rueda. É membro do padroado da Fundación Esplai e ocupou cargos de representación en diversas ONG e plataformas de organizacións do Terceiro Sector ao longo dos anos. É psicólogo e ten un mestrado en Dirección e Xestión de ONG por ESADE. A súa traxectoria está ligada ao mundo do social, desde unha perspectiva local e cun gran compromiso pola construción de redes.

Redefinindo a innovación

A innovación estivo case sempre asociada ao ámbito da tecnoloxía ou da dixitalización: que tamén, pero non só. Quero centrarme no concepto de INNOVACIÓN, tan deostado polo seu mal uso e expectativas inalcanzables. Non todo pode ser innovador, nin debemos etiquetar as accións cotiás como innovadoras.

Segundo a RAE, *innovar* é «Mudar ou alterar algo, introducindo novidades»; ata aí, concordamos. Incluso na miña vida persoal, : «Hoxe vou almorzar algo novo que vin no Facebook», e vístome cunha bata branca e uns vaqueiros cunhas zapatillas de cores, coma se me mergullase no MIT. Pero, é isto innovar?

Innovación, segundo o dicionario da RAE, é «Creación ou modificación dun produto e **a súa introdución nun mercado**». Aí quero chegar! Como ben di Carlos Molina en *MultiVersial*, «innovación sen mercado, estás a investigar, pero non a innovar; despois pode ter éxito ou non».

No Terceiro Sector, certas palabras, como «mercado», «cliente» ou «negocio», asústannos tanto que, cando escoitamos a terminoloxía empresarial, o ambiente aceda e sulfúranos. Deixemos atrás o necesario corporativismo dos anos 80.

Debemos tecer alianzas co sector empresarial e a Administración pública, se non, seguiremos a ser os de «terceira».

A cultura organizacional e os procesos áxiles

Na publicación «Desarrollo de talento y transformación cultural en las ONG» do Programa de Liderado Social Esade-PwC 2022-2023 subliña a importancia da cultura organizacional. «Ademais do feminismo e da inclusión, un terceiro aspecto clave que as entidades do Tterceiro Ssector deben promover activamente nas súas culturas organizativas é **a axilidade, imprescindible para ser organizacións adaptables e innovadoras**. A pandemia demostrounos que todos deben ser capaces de adaptarse a circunstancias cambiantes e inesperadas. Ademais, desafíos coma a transformación dixital fan que sexa aínda máis importante dispor **dunha organización áxil**, para o que é fundamental que a nosa cultura organizativa reflicta tamén esta calidade».

A axilidade pódese aprender e aprehender a través de metodoloxías áxiles, que permiten adaptar a forma de traballar ás condicións do proxecto e das persoas participantes, conseguindo flexibilidade e inmediatez na resposta. As entidades sociais que apostan polo desenvolvemento do talento e das metodoloxías áxiles xestionan os seus proxectos de forma flexible, autónoma e eficiente, aumentando o retorno do investimento social (SROI) e potenciando a súa produtividade.

O proceso de innovación

Dende as nosas organizacións queremos subliñar que a innovación leva á ACCIÓN: A poñer no mercado, entendido non só na economía social senón tamén no ámbito da acción social que apoia as persoas en situación de vulnerabilidade e exclusión social. Como dixo Thomas Edison: «O valor dunha idea reside no seu uso».

O concepto de *usabilidade* condúcenos á proactividade e parte de identificar as necesidades e expectativas da persoa que o vai utilizar. A **persoa no centro**, axioma que fomos repetindo no mundo do social e aí radica o poder da innovación.

Non cometamos o erro que cometín hai anos cando estaba a comezar como mestra. Atopábase abrindo o maletín coas miñas pesadas transparencias para expoñelas no retroproxector (Sicilia, 1920), traballaraas durante moitas noites nun prelude e desexado powerpoint. Cando, de súpeto, se abriron as portas no edificio do Paseo da Habana, permitindo a entrada dos meus alumnos:

ataviados con lentes negros, acompañados polos seus cans guía e caxatos brancos e vermellos. Si, era a sede da ONCE. Pechei o meu Samsonite gris e «puxen a persoa no centro». Si, preparara o material docente para min, non para eles e elas.

Como profesionais do social, non debemos utilizar a afirmación, «eu xa o sei, o que ti precisas é...». Con esta actitude facémolos aínda máis dependentes, ademais de non crer na persoa nin nas súas potencialidades. Unha acción que debe ser compartida e co-creada, primeiro por principios metodolóxicos e despois porque se se apropian diso, a resistencia ao cambio e a súa usabilidade estará garantida.

Por iso, creo que a innovación debe xerar un produto vendible no mercado do social. Para conseguilo, confiamos no talento dos nosos profesionais e voluntarios, nas metodoloxías áxiles que aplicamos e nun plan de mercadotecnia baseado na investigación de mercado que realizamos para deseñar o plan de negocio.

Fagamos innovación para crear ou modificar un produto introducindo novidades para seren utilizadas. Non nos confundamos coa ideación fantasiosa e tamén esencial da investigación.

A innovación está asociada a procesos onde a tecnoloxía e o dixital ocupan o *corazón*. Termos como: Lean Startup, Design Thinking, Design Sprint, Agile, Kanban, Scrum, Systematic Inventive Thinking (SIT), Blue Ocean, Creative Problem Solving (CPS)..., aínda que nos centraremos en describir o proceso de innovación que se prescribe cunha serie de etapas:

0 **Definir o reto**

Un reto de innovación ben definido conduce a mellores ideas que inevitablemente nos levarán a un maior potencial para xerarmos solucións innovadoras e de alta calidade.

«Se tivese unha hora para resolver o problema do mundo, utilizaría 55 minutos para analizar o problema para chegar a un diagnóstico preciso e, unha vez que coñecía as causas, tardaría 5 minutos en atopar a solución», adoitaba dicirlles Albert Einstein aos seus estudantes.

1 **Facérmonos preguntas**

Debemos mellorar o proceso creativo e, para iso, centrarémonos nas preguntas máis inspiradoras, preguntas que nos faremos cando reformulemos as expectativas e necesidades das persoas participantes ou beneficiarios.

2 **Xeración de ideas**

A xeración de ideas é a etapa máis importante de calquera proceso de innovación. Utilízanse moitas técnicas para estimular o pensamento creativo *inside the box*, como a é a chuvia de ideas ou *outside the box*, onde se parte do problema para chegar a ideas moi interesantes a partir do reto proposto.

3 **Focalización das ideas**

As mellores ideas, en función do seu potencial e non só desde a factibilidade, escóllense estudando o «mercado» para implantalas. Aquí é onde realmente necesitamos que un profesional experto valide as ideas para que non queden como oníricas ou sublimadas.

4 Definir

Esta fase é consubstancial á anterior. Trátase de conceptualizar a proposta e poñela por escrito.

5 Prototipar

«Falla rápido, falla barato». Nesta fase, centrarémonos na construción dunha simulación do concepto definido para ser validado/probado polos usuarios finais, promovendo axustes para pasar á fase de implementación. É moi importante que o probemos cos usuarios finais, xa sexa cun prototipo ou cun *role-playing* se se trata dun servizo.

6 Implementar o proxecto innovador

É facer realidade a idea inicial. Pode ser moi complexa, pero só hai que dedicarlle tempo.

7 Poñelo no mercado

É unha fase moi creativa para garantir que as necesidades e expectativas de futuras usuarias se vexan colmadas coa proposta de valor.

Necesitamos utilizar un método baseado en principios de medición do valor non financeiro, é dicir, o valor ambiental, social e económico do proxecto. Estamos a falar do SROI.

Como dixemos ao comezo do artigo, **un proxecto será innovador se o implementarmos no mercado**, se non, o que estivermos a facer, será investigación. Tamén é imprescindible basearnos en datos e non en intuicións opinables, de moda no sector social.

O que distingue á innovación social

Cando falamos de innovación referímonos á innovación social, non só para diferenciarnos do I+D no sector empresarial, senón porque ten unhas características moi concretas.

A innovación social defínese como aquela «acción endóxena ou intervención esóxena (xurdida desde as persoas necesitadas ou de quen quere axudar) de desenvolvemento social (mellora do benestar ou da cohesión social) que, mediante un cambio orixinal/innovador (prodúcese unha situación distinta da preexistente), na prestación dun servizo ou na produción dun ben (admite diferentes formas de manifestación intanxibles ou tanxibles) consegue uns resultados xeralmente a través dun sistema de rede e ten potencial para ser reproducible». (Morales, 2008).

A innovación social non pode quedar en desexo; debemos liberarnos das limitacións impostas polos mecanismos de financiamento público. Aínda hai espazo para propostas innovadoras. Ilusionémonos con esta onda de innovación, non sigamos propoñendo as mesmas solucións ás novas necesidades sociais.

Unha proposta promovida na miña organización é o «intraemprendemento», que consiste en «liberar» tempo e espazo para que un equipo de traballo prototipe unha idea innovadora, validada previamente polo seu interese social e relevancia.

Non esperemos a espertarmos un día cunha grande idea, **a innovación é o resultado de cultivar unha cultura innovadora dentro da organización**. Para conseguilo, hai que facilitar o pensamento creativo, a posibilidade de proposta e crer nos profesionais que o farán posible.

ON ESPLAI
METIDA
OMISO
BRECHA
N
TRABAJAMOS PARA
LA TRANSFORMACIÓN SOCIAL
Y EL EMPODERAMIENTO DE
LOS COLECTIVOS MÁS VULNERABLES
rectos son
tando e
o VALOR
Contribu

fundaciónesplai
CIUDADANÍA COMPROMETIDA
25 años

fundaciónesplai
CIUDADANÍA COMPROMETIDA
FUNDACIÓN ESPLAI CIUDADANÍA COMPROMETIDA

fundaciónesplai
CIUDADANÍA COMPROMETIDA
FUNDACIÓN ESPLAI

**TRABAJAMOS PARA
LA TRANSFORMACIÓN SOCIAL
Y EL EMPODERAMIENTO DE
LOS COLECTIVOS MÁS VULNERABLES**

**MSFT AI SKILLS
INITIATIVE**

Impulsamos la transformación digital del tercer sector

participando
de programas
para mejorar las
habilidades digitales

participando
de programas
para mejorar las
habilidades digitales

participando
de programas
para mejorar las
habilidades digitales

ESPLAI
CIUDADANÍA COMPROMETIDA

MADRID

2. Potenciando o benestar comunitario a través da innovación social dixital

Anahí Vallejos Mihotek

Directora de Innovación e Xestión da Fundación Esplai, é licenciada en Economía pola Universidade Complutense de Madrid, con estudos de Mestrado en Xestión de Proxectos para o Desenvolvemento (UASB) e especialización en Xestión Áxil de Proxectos (SM & PO). Con experiencia en xestión de proxectos para o desenvolvemento, planificación estratéxica e articulación público-privada, o seu labor centrouse no asesoramento no desenvolvemento de redes produtivas e na creación de capacidades, así como na definición e optimización de procesos.

Comecemos polo principio: Que é a innovación? Unha definición ampla dinos que é o proceso de creación ou mellora significativa de produtos, servizos, procesos ou ideas co fin de xerar valor, aumentar a eficiencia, a produtividade ou mellorar a experiencia do usuario. Baséase na creatividade e na implantación de novas solucións aos problemas existentes ou na anticipación de necesidades futuras e poden ser de índole tecnolóxica, social, organizativa ou relacionada con modelos de negocio.

Diferenza entre innovación e mellora

É importante distinguir entre innovación e mellora, xa que moitas veces se confunden. A clave da innovación é que supón unha mellora disruptiva con respecto ao proceso ao que se aplica. Non obstante, non debemos subestimar as bondades das melloras, xa que son esenciais para desenvolver unha mentalidade e unha cultura organizativa orientadas cara á innovación.

Fomentar unha mentalidade de mellora continua nunha organización proporcionaranos:

- Apertura a novas ideas e á identificación de oportunidades.
- Resiliencia para enfrontar procesos de proba e erro.
- Adaptabilidade para afrontar os cambios constantes.

Unha organización que incorpore no seu ADN un enfoque de mellora continua estará mellor preparada para atinxir procesos innovadores.

Que é a innovación social?

Agora ben, que entendemos por innovación social? Aquí engadímoslle capas adicionais ao concepto de innovación, centrándonos no benestar social e no impacto directo sobre as persoas ou comunidades atendidas.

As súas principais características son:

- Resolución de problemas sociais ou ambientais.
- Mellora da calidade de vida das comunidades ou grupos vulnerables.
- Enfoque no impacto positivo na sociedade máis que en beneficios económicos.

Compoñentes da innovación dixital

Á hora de falar de innovación dixital debemos ter en conta tres aspectos fundamentais:

- 1 Contexto social dixital:** A transformación dixital actual aféctalles a todos os niveis da sociedade e case todos os aspectos das nosas vidas: laboral, social e educativo.
- 2 Escalabilidade e alcance:** As ferramentas dixitais permítennos chegar a máis e máis xente. Por exemplo, a formación en áreas rurais é agora máis accesible grazas ás plataformas de *e-learning* e contido dixital, sempre que haxa conectividade.
- 3 Desigualdade dixital:** É fundamental que as persoas e as comunidades teñan acceso a estas ferramentas, tanto en termos de conectividade e dispositivos, como de habilidades e coñecementos para utilizalas.

Características da innovación social dixital

Sumando estes conceptos, definimos a innovación social dixital como un proceso de mellora significativa ou disruptiva orientado ao benestar social, con impacto directo na resolución de problemas sociais e apoiado en ferramentas e plataformas dixitais.

Algunhas das súas características principais son:

- **Escalabilidade e alcance:** Capacidade para expandirse e chegar a máis persoas.
- **Uso de datos para a toma de decisións:** Facilita a avaliación e o axuste de estratexias baseadas en información real.
- **Solucións directas e inclusivas:** Minimiza os intermediarios e promove o acceso directo a servizos.
- **Colaboración aberta e participación activa:** Promove a co-creación implicando a diversos actores, como administracións públicas, empresas, organizacións do Terceiro Sector e cidadanía.

A co-creación é fundamental, xa que permite que as persoas participen dende a identificación de problemas ata a implantación e avaliación de solucións, promovendo así o apoderamento e a apropiación das iniciativas.

Desafíos da innovación social dixital

A pesar dos seus beneficios, a innovación social dixital enfróntase a varios desafíos:

- **Fenda dixital:** Implica tanto a falta de acceso á conectividade como a carencia de habilidades dixitais.
- **Sostibilidade:** Ademais de conseguir o financiamento inicial, é vital garantir a viabilidade e continuidade a longo prazo das solucións implementadas.
- **Seguridade de datos e privacidade:** Manexar datos dos usuarios/as require o cumprimento das normas de protección e abordar os retos en ciberseguridade.
- **Adaptabilidade e evolución tecnolóxica:** As solucións deben actualizarse constantemente para evitar que queden obsoletas ante o rápido avance tecnolóxico.
- **Resistencia ao cambio:** É habitual enfrontarse a reticencias ás novas metodoloxías ou tecnoloxías.
- **Atomización do universo dixital:** A abundancia de ofertas dixitais pode dificultar a identificación de solucións adecuadas.

Exemplos e boas prácticas

La Rueda: Centro de Acompañamento Social Virtual

La Rueda creou o primeiro centro de acompañamento social completamente virtual. Botaron man de metodoloxías áxiles e fomentaron a co-creación mediante o *design thinking* para comprender as necesidades da comunidade e desenvolver solucións efectivas.

Proxecto de dixitalización ONG da Fundación Esplai

Este proxecto busca potenciar dixitalmente as organizacións do Terceiro Sector mediante unha metodoloxía de consultoría en transformación dixital. As súas fases inclúen:

- 1 Diagnóstico do estado de madurez dixital da organización.
- 2 Desenvolvemento do Plan de Transformación Dixital, onde as organizacións deseñan o seu propio plan con asesoramento.
- 3 Capacitación en metodoloxías áxiles e uso de ferramentas de intelixencia artificial xenerativa para a xestión interna.
- 4 Mentoría personalizada para abordar retos específicos e facilitar a transformación dixital.

«Adopta a Paloma» contra a soidade

Unha iniciativa do Concello de Madrid que utiliza a intelixencia artificial para identificar e contactar con persoas maiores de 75 anos que viven soas, co obxectivo de detectar e atender casos de soidade non desexada.

FarmaLoop: Economía Circular en Saúde

Un proxecto chileno conecta laboratorios con medicamentos próximos á data de caducidade con pacientes crónicos que os necesitan, evitando desperdicios e ofrecendo medicamentos a prezos máis baixos. Fomenta a economía circular e facilita o acceso aos tratamentos necesarios.

Ideas clave da innovación social

Por último, destacamos cinco ideas clave:

- 1 Apoderamento comunitario:** A co-creación permite que as comunidades tomen o liderado na resolución dos seus propios desafíos.
- 2 Accesibilidade e participación:** É fundamental garantir que todos teñan a oportunidade de accederen e contribuíren.
- 3 Sostibilidade e escalabilidade:** As solucións deben ser viables a longo prazo e adaptables a diferentes contextos.
- 4 Colaboración entre sectores:** A unión de esforzos entre diversos actores potencia o impacto e a eficacia.
- 5 Ética e responsabilidade dixital:** É fundamental actuar con integridade no manexo dos datos e na aplicación das tecnoloxías.

DIGITAL VILLAGE

Conectando para una sociedad informada y consciente

ENCUENTRO DE CIUDADANÍA DIGITAL COMPROMETIDA

para una sociedad consciente

CHARLAS RELÁMPAGO

El futuro de la educación
El futuro del trabajo

CREATIVITY AND LEARNING

3. As entidades sociais ante o reto da exclusión: da innovación á inclusión educativa como tarefa permanente

José Manuel de Oña Cots

Pedagogo e educador social. Profesor titular da Universidade de Málaga, no Departamento de Teoría e Historia da Educación, Pedagogía Social e Métodos de Investigación en Educación. Con máis de quince anos de experiencia profesional en ámbitos socioeducativos: educación na rúa, desenvolvemento comunitario, traballo coa infancia e as familias, etc., en entidades do terceiro sector como Cáritas e diversas plataformas de traballo con persoas en risco de exclusión social. Actualmente, é o investigador principal do proxecto «Educar desde los márgenes: inclusión y resiliencia de jóvenes de áreas urbanas desfavorecidas», enmarcado na convocatoria dos Fondos FEDER da Junta de Andalucía.

As entidades sociais ante a exclusión social

Os que nos dedicamos, dun ou doutro xeito, ao estudo da sociedade e da problemática á que se enfronta, somos conscientes de como a exclusión social parece estar querendo establecerse entre nós, insistindo en afianzar as súas raíces a costa de afectarlle a un grupo máis que significativo de persoas. En concreto, e segundo diversos informes (FOESSA, EAPN, a propia Fundación Esplai, etc.), advírtennos de que no noso país hai unha porcentaxe que rolda entre o 20 % ao 25 % de persoas que se atopan no que poderíamos denominar «risco social» ou que xa están a sufrir gravemente as consecuencias desta situación, inmersas nunha dinámica de precarización das súas situacións, marcada por unha **grave crise económica**, un **aumento das situacións de desconexión e falta de participación**, e unha **crecente complexidade** sobre como se desenvolven estas situacións de risco.

Ante esta situación, as entidades sociais xogan un papel fundamental, tentando buscar as posibles formas de acción que reparen ou preveñan este menoscabo á dignidade da persoa e á esencia dos dereitos humanos. Ben que debemos asumir que esta tarefa non é competencia exclusiva destas entidades: é responsabilidade dos poderes públicos xeraren as condicións sociais, educativas e económicas necesarias para afrontar este reto social que nos ocupa, e facelo dentro de parámetros relacionados, en particular, coa creación de oportunidades para que todos atopen a forma de participar na sociedade e o seu espazo para desenvolver ao máximo as súas propias características.

Volvendo á cuestión das entidades sociais e o seu papel fronte á exclusión social, xorde a preocupación e o debate sobre que se pode facer fronte a esta realidade, e como facelo desde unha perspectiva nova e innovadora, que engada un plus de calidade ao moito que xa vimos facendo. Persoalmente, creo imprescindible comezar facendo fincapé na necesidade de promover a acción, a reflexión e a visibilidade social destas situacións, **promovendo a aprendizaxe compartida de empatía, solidariedade, reflexión crítica, e ofrecendo solucións educativas** que xeren espazos de participación, apoderamento e xustiza social.

A UNESCO, no seu último informe sobre o futuro da educación («Reimaxinarmos xuntos os nosos futuros. Un novo contrato social para a educación») ofrécenos pistas moi interesantes, para ter en conta, e relacionadas co que aquí se dixo:

“

Necesitamos un novo contrato social para a educación que poida reparar as inxustizas, ao tempo que transforma o futuro. Este novo contrato social debe basearse nos dereitos humanos e nos principios de non discriminación, xustiza social, respecto á vida, dignidade humana e diversidade cultural.”

Este novo contrato, especificase, debe incluír unha ética de coidado, reciprocidade e solidariedade. E debe reforzar a educación como proxecto público e un ben común.

Atopamos nesta cita algunhas pistas de traballo que poden sernos moi útiles á hora de poñer a nosa tarefa desde novos enfoques:

- Reclamación da **xustiza social** e do papel reitor dos Dereitos Humanos.
- Proposta do traballo **dende a esperanza**: a educación é o mundo das posibilidades.
- **Ética do coidado** e fomento do relacional.
- **Ttraballar en común** para buscar o ben común.

Intentando aterrizar

Proxectos en acción, características e posibilidades

Vexamos agora brevemente algúns proxectos que poden axudarnos a buscar aspectos relacionados coas posibles dimensións da innovación. Falaremos, en primeiro lugar, do proxecto Asperones Avanza; e despois presentaremos algunhas liñas xerais do proxecto Bajar a la Calle, nun colexio do barrio malagueño de Palma-Palmilla.

Asperones Avanza

O barrio de Asperones foi creado en Málaga polo goberno para trasladar familias que vivían en condicións precariedade en diferentes barrios da cidade. O barrio de Asperones construíuse coa intención de servir como solución transitoria durante cinco anos, á espera de que nese espazo temporal se lles ofrecese a estas familias unha vivenda digna dentro da cidade. Porén, despois de 35 anos, o barrio de Asperones segue en pé. As vivendas prefabricadas cunha vida útil de cinco anos convertéronse agora en infravivendas.

Ante esta situación de exclusión, varias entidades decidiron sumar esforzos e planificar a acción socioeducativa que xa se desenvolvera mediante un convenio de colaboración e a posta en marcha dunha «**mesa de barrio**». Nese momento, a Universidade de Málaga (UMA) foi convidada a colaborar nesta mesa técnica con membros do **Grupo de Investigación en Teoría da Educación e Educación Social**. O obxectivo desta comisión técnica foi desenvolver un procedemento técnico e recursos de traballo en rede cos que ofrecerlles aos veciños do barrio de Asperones un servizo mellor, organizado e coordinado.

Un dos obxectivos que se propuxo foi desenvolver estratexias para abordar as taxas de fracaso e abandono escolar entre os estudantes de secundaria do barrio dos Asperones, así como avaliar o seu potencial impacto. Desde aquí deséñase, execútase e avalíase o programa Asperones Avanza.¹, que busca **reducir as taxas de abandono escolar e mellorar a inclusión e o éxito educativo mediante procesos de acompañamento socioeducativo**.

¹ Alcaide, R., Ruiz-Román, C. e Molina, L. (2017). Asperones Avanza. RES, Revista de Educación Social, 24, 992-997

Dentro das accións do programa, deséñase o **Mural de las Estrellas**, que busca recoñecer o esforzo e a tenacidade dos rapaces e rapazas do barrio que, a través do programa Asperones Avanza² (pero tamén a través doutros accesos como a educación de adultos), obteñen o graduado escolar. O obxectivo principal desta estratexia de difusión era poñer en valor as loitas destes individuos e xerar algúns referentes dentro da comunidade.

En cada unha das estrelas estaba inscrito o nome do rapaz ou rapaza que conseguira graduarse en Educación Secundaria Obrigatoria. O propósito da iniciativa, ademais de recoñecer a cada individuo, radica tamén en xerar referentes que sirvan coma estímulo para outros rapaces e rapazas para que poñan a súa estrela no mural.

Todas as estrelas que aparecen no mural foron adquiridas nos últimos anos, froito do traballo en rede iniciado polas entidades. Neste momento hai unhas 100 estrelas colgadas. E cada ano o número de estrelas segue a aumentar.

Bajar a la Calle

Procedemos agora a expoñer, de xeito xeral, a experiencia educativa dun centro educativo (Colexio Misioneras), que a través do proxecto Bajar a la Calle busca conxugar a acción escolar cunha visión global e comunitaria da educación. E isto, dentro dun contexto moi difícil como é o do barrio de Palma-Palmilla de Málaga. Unha contorna clasificada como Zona de Necesidades de Transformación Social, en cuxa poboación concorren situacións estruturais de pobreza grave e exclusión social.

É neste contexto no que debemos incardinar a experiencia que queremos destacar, que ten que ver, en primeiro lugar, cunha escola situada en pleno corazón do barrio, dende o ano 1973. Trátase dun centro de circunscripción concertada, aberto a todas as clases sociais do territorio, cun longo labor específico centrado, desde hai moito tempo, na atención á infancia e a adolescencia máis

² <https://www.youtube.com/watch?v=zawAMryRMhw>

excluídas e que busca actuar como promotores de transformacións para que **o propio alumnado reivindicue o seu dereito a ser cidadáns con plena participación social, axentes de cambio** na sociedade na que viven, comezando polo seu contorno máis próximo: familia, barrio, escola.

Froito da preocupación pola degradación da realidade das familias e da contorna do alumnado, xorde o proxecto «Bajar a la Calle», que ten como obxectivos, entre outros, os de **transformar os espazos educativos**, desenvolver programas de aprendizaxe de linguas e desenvolvemento emocional, ofrecer espazos dende o centro educativo **de lecer saudable e apoio escolar**; todo isto coa intención de fondo de ofrecer alternativas á situación de exclusión do barrio de Palma-Palmilla, e con ela aos nenos e nenas que asisten a este colexio.

Para iso, trabállase co alumnado fóra do horario lectivo, pero aproveitando as instalacións propias do centro, procurando que este estea aberto ao barrio e servindo de ponte de comunicación entre o barrio e o resto da cidade, organizando interesantes actividades culturais que rompan estereotipos e faciliten experiencias de convivencia, encontros e oportunidades.

Neste contexto, xorde a experiencia dunha **radio comunitaria**, un espazo onde os rapaces e rapazas do barrio poden falar con liberdade sobre aqueles temas que lles preocupan, e sobre os que deixamos aquí catro mostras significativas:

● **Episodio 1.**
En territorio joven

#JOVENESCONVOZ

JUVENTUD, EXCLUSIÓN Y PARTICIPACIÓN SOCIAL

● **Episodio 2.**
Mirando la realidad

#JOVENESCONVOZ

JUVENTUD, EXCLUSIÓN Y PARTICIPACIÓN SOCIAL

● **Episodio 3.**
Buscando soluciones

#JOVENESCONVOZ

JUVENTUD, EXCLUSIÓN Y PARTICIPACIÓN SOCIAL

● **Episodio 4.**
Mirando hacia delante

#JOVENESCONVOZ

JUVENTUD, EXCLUSIÓN Y PARTICIPACIÓN SOCIAL

Entendemos que as propostas de traballo aquí presentadas poden representar achegas innovadoras á loita contra a exclusión social, e iso por varias razóns:

- Fan unha aposta evidente por **dotar o traballo dunha carga relacional**, facendo fincapé na necesidade de establecer estilos relacionais de coidado e confianza entre os profesionais e coas persoas coas que se traballa.
- Realízase a tarefa **dende unha perspectiva comunitaria**, construíndo unha rede de relacións e apoios que sirva de alicerce para as persoas, ao tempo que achegue enerxía e propostas educativas viables, concretas e adaptadas a cada persoa e situación.
- Trátase de apostar por unha **visión integral, diversa e plural** da realidade.
- Dáselles visibilidade e **protagonismo aos destinatarios das accións**, tentando darlle un uso educativo ás diferentes tecnoloxías: Internet, pódcasts, etc.
- E preténdese **avaliar a tarefa con sentido pedagóxico, incidindo en cuestións cualitativas e de avaliación de procesos**.

Investigación, universidade e innovación social

Cando tentamos reflexionar sobre o significado da innovación social e o seu papel na resolución de problemas sociais, xorde tamén inevitablemente a cuestión do mundo da investigación académica e da súa relación coa realidade cotiá. A universidade ten unha responsabilidade social que debe asumir, mimar e desenvolver ao máximo, facilitando oportunidades para a investigación social e tecendo alianzas cos distintos axentes sociais implicados no día a día das persoas.

Vivimos tempos que poderíamos cualificar de «esperanzadores» neste sentido. Neste campo proliferan cada vez con máis forza diversos institutos de investigación, fundacións, estudos de mestrado, teses de doutoramento e grupos de investigación.³ centrados especificamente na inves-

³ https://www.uma.es/media/files/Informe_Grupo_HUM169_-_2023.pdf

tigación sobre como achegar innovación ás accións socioeducativas, trasladando ideas á práctica profesional diaria⁴.

Cabe destacar, como exemplo, a propia Sociedade Iberoamericana de Pedagogía Social.⁵, unha sociedade científica que aglutina dende hai tempo, e con firmeza, os esforzos científicos nesta área, xerando tamén investigacións e propostas encamiñadas a construír unha mellor intervención social, unha intervención que aposte polo traballo en rede e coordinado, onde se promovan as relacións educativas de acompañamento, e onde se avalíe con regularidade e rigor pedagóxico o traballo que se estea a realizar.

⁴ <https://www.uma.es/sala-de-prensa/noticias/un-informe-de-la-uma-y-la-fundacion-foessa-reclama-escuchar-las-vozes-olvidadas-de-la-barriada-de-los-asperones/>

⁵ <https://sips-es.blogspot.com/p/quienes-somos.html>

4. Entrevistas

Patricia Bezunarte Barrio

Directora xeral de Diversidade Familiar e Servizos Sociais no Ministerio de Dereitos Sociais e Axenda 2030. Formada en Antropoloxía Social e Traballo Social, ten un mestrado en atención integral a persoas maiores e con discapacidade. Ocupou cargos destacados no Terceiro Sector e na Administración pública. No Concello de Móstoles impulsou a innovación social e a inclusión de colectivos vulnerables, sempre apostando por garantir a igualdade de acceso aos dereitos e fomentar unha sociedade máis inclusiva.

Cales son os principais retos aos que nos enfrontamos en materia de inclusión social na sociedade dixital?

O maior reto é garantir que todos se beneficien desta transformación dixital, especialmente os que se atopan en situación de vulnerabilidade social, unha condición que lles impide exercer plenamente os seus dereitos, incluídos os dixitais. É fundamental que esta transformación dixital se leve a cabo de forma que non quede ninguén atrás, evitando que a fenda dixital se amplíe debido

á falta de capacidades, ferramentas ou habilidades para abordala. Moitas persoas da sociedade, en xeral, non foron educadas sobre a dixitalización, e este déficit é aínda maior entre os colectivos máis vulnerables. Por iso, cómpre deseñar unha serie de iniciativas para garantir que estas persoas tamén poidan acceder á transformación dixital, o que implica que debe ser necesariamente inclusiva.

Que pode achegar a Administración pública para afrontar estes retos?

A Administración pública debe asumir a corresponsabilidade de garantir que esta transformación sexa inclusiva. O reto é complexo, e a Administración por si soa non pode chegar a todas partes, polo que é necesario deseñar espazos de cogobernanza para avanzar neste obxectivo. A Administración pública debe liderar este proceso, xa que a garantía de dereitos é, en última instancia, unha responsabilidade pública. Isto implica unha serie de lexislacións, iniciativas e financiamento de proxectos destinados a lograr unha transformación dixital verdadeiramente inclusiva. É fundamental que este enfoque sexa transversal e interadministrativo e que abarque de forma integrada diversas consellerías, como a de Dereitos Sociais, entre outras. Ademais, debe existir unha colaboración vertical e territorial que inclúa os axentes sociais, o Terceiro Sector e as persoas afectadas por estes procesos. A Administración pública debe garantir que sexa un proceso participativo no que cada quen poida expresar as súas necesidades e achegar solucións.

É fundamental que a Administración pública desempeñe un papel destacado na lexislación, na garantía de dereitos, e no liderado desta transformación, apoiando economicamente iniciativas sen restarlle importancia ao papel que deben desempeñar outros sectores da sociedade.

Como poden colaborar as entidades sociais e os gobernos para garantir que a dixitalización contribúa á inclusión e mellore a vida das persoas?

Establecendo un diálogo continuo e desenvolvendo iniciativas de colaboración, o goberno pode liderar a implementación, financiamento, seguimento e avaliación das políticas, mentres que as organizacións sociais proporcionan innovación, contacto directo con situacións da vida real e coñecemento en profundidade das situacións das persoas en risco de exclusión social, incluídas as dixitais. Esta colaboración é imprescindible e non voluntaria; é un requisito para desenvolver políticas públicas eficaces.

Cal é o compoñente específico que distingue a España de Europa no ámbito dixital?

O compoñente 22 da política panca número 8 do Plan de Recuperación, Transformación e Resiliencia de España céntrase especificamente na inclusión social. Dende 2020, fálase da necesidade dunha recuperación verde e dixital, pero tamén é fundamental unha recuperación inclusiva que poña no centro o social. A cohesión europea, tan mencionada, depende de que se eliminen as desigualdades no acceso aos dereitos. Por coherencia e visibilidade, o Goberno de España incluíu no seu plan un compoñente de inclusión, centrado na transformación dos modelos de atención e apoio ás persoas, así como na incorporación da dixitalización aos servizos sociais públicos e privados para desenvolver políticas máis eficientes e centradas nas persoas.

Este compoñente do plan contou con 3.500 millóns de euros, dos cales o 80 % foi xestionado polas comunidades autónomas. Moitos deles utilizaron estes fondos para desenvolver ferramentas e procesos de transformación dixital. No ámbito estatal, o 20 % restante financiou iniciativas específicas, como convocatorias dirixidas ao Terceiro Sector para proxectos de transformación dixital. Estas convocatorias non pretenden financiar actuacións concretas nin cubrir compromisos estatais existentes, senón serviren de panca de transformación. Os proxectos financiados van desde actividades para dixitalizar a atención ás persoas ata o desenvolvemento de plans estratéxicos de transformación dixital no Terceiro Sector, a mellora da xestión interna e a formación de profesionais e voluntarios en ferramentas dixitais.

Financiáronse máis de 100 proxectos, cada un deles que aborda varias destas liñas de actuación, o que lle permite a moitas organizacións daren un salto cualitativo na súa transformación dixital. Este fondo do Plan de Recuperación foi unha ferramenta fundamental para avanzar na misión de mellorar os servizos sociais e adaptalos a un nivel superior. Ademais, a consellería mantén outras liñas de financiamento estables, como a convocatoria de financiamento do 0,7 %, na que tamén se inclúen actividades relacionadas coa dixitalización.

O Plan de Recuperación cumpriu o seu obxectivo de ser unha panca de transformación e mellora a través da dixitalización para a inclusión.

Víctor Hugo Martínez Buixeda

Director xeral da Fundación Esplai Cidadanía Comprometida, cargo que ocupa desde novembro de 2022. A súa formación académica inclúe unha licenciatura en Xornalismo pola Universidade Autónoma de Barcelona (UAB), un posgrao en Dirección de Entidades de Ocio e Tempo Libre Educativo pola Universidade de Barcelona (UB), e un mestrado en Administración de Empresas pola Universidade Pompeu Fabra (UPF). Ao longo da súa traxectoria, acumulou unha ampla experiencia nos sectores social e educativo, desempeñando papeis de liderado en diversas organizacións, como responsable do Grup d'Esplai Espurnes, presidente da Mesa de Entidades de Tempo Libre Educativo de Esplugues de Llobregat e membro da xunta directiva da Federació Catalá do Esplai. En 2017 incorporouse á Fundación Esplai.

Cales son os principais retos aos que se enfrontan as organizacións do Terceiro Sector en materia de innovación?

As organizacións do Terceiro Sector son inherentemente bastante innovadoras. A escaseza de recursos pode ser un obstáculo, que limita a nosa capacidade para xestionar profesionalmente a innovación ou adoptar certas tecnoloxías. Porén, esta mesma limitación levounos a buscar solucións imaxinativas e creativas, facendo moito con pouco e adaptándonos constantemente para darnos a mellor resposta posible ás persoas que se benefician dos nosos proxectos. O noso principal desafío é integrar de xeito máis sistemático e profesional a innovación na xestión das nosas entidades, sen

perder esa faísca de innovación espontánea que xorde da necesidade, o inconformismo e o afán de transformar a nosa contorna.

Que oportunidades de innovación no ámbito social consideras que aínda non se explotaron e que poderían potenciar os esforzos de inclusión social?

No ámbito social, aínda existe unha tendencia ao traballo illado. Porén, as causas da exclusión social son complexas e requiren solucións igualmente sofisticadas. Necesitamos evolucionar cara a un enfoque máis interdisciplinar, ou mellor aínda, transdisciplinar, onde diversas organizacións colaboren para desenvolveren propostas cunha visión holística. Aínda que xa se están a dar pasos nesta dirección, hai aínda un vasto potencial por explorar dentro das nosas organizacións para crear solucións máis completas e eficaces mediante a colaboración intersectorial.

Que papel xoga a innovación no impulso da transformación dixital do Terceiro Sector?

É fundamental entender que a innovación vai máis aló da simple incorporación de tecnoloxía ou procesos de dixitalización. A dixitalización é a base que permite a innovación no ámbito dixital, pero a verdadeira transformación dixital implica cambios máis profundos na forma de operar; non é un fin en si mesmo, debe ter un propósito. A innovación pode ser o catalizador que impulse esta transformación, guiándoa cara a obxectivos concretos e melloras tanxibles no noso impacto social.

Como podemos contribuír as organizacións do Terceiro Sector a promover a innovación nas políticas públicas?

A nosa contribución á innovación das políticas públicas pode ser significativa en varias fronteiras. En primeiro lugar, podemos facilitar a participación directa dos beneficiarios no deseño destas políticas, aproveitando a nosa estreita relación con eles e elas.

En segundo lugar, as nosas propostas holísticas, baseadas na colaboración interdisciplinar, poden servir de modelos para políticas máis innovadoras e eficaces. Isto require fomentar unha cultura de confianza e colaboración entre diversos sectores: Administracións públicas, o Terceiro Sector, o sector empresarial, o académico e o investigador.

O Terceiro Sector pode actuar como catalizador de iniciativas, como laboratorio de ideas a pequena escala e como mediador entre o sector público e o privado. A nosa diversidade e capacidade innovadora, cando se combinan, teñen o potencial de multiplicaren o noso impacto na sociedade.

Angel Niño Quesada

Concelleiro presidente da Xunta Municipal de Puente de Vallecas e responsable da Área Delegada de Innovación e Emprendemento no Concello de Madrid. Enxeñeiro técnico en Informática e licenciado en Administración e Dirección de Empresas, tamén conta cun mestrado en Business Intelligence e Big Data. Cunha sólida traxectoria en emprendemento e xestión municipal, ocupou cargos en diversas empresas e institucións que lle permitiron afrontar retos relacionados coa equidade territorial na cidade.

Cales son os principais retos aos que se enfrenta hoxe a cidadanía en relación á innovación social dixital?

En primeiro lugar, creo que un dos maiores retos aos que nos enfrontamos, tanto cidadáns, políticos, como empresas e asociacións é a capacidade de difundirmos o que a innovación e a tecnoloxía están a achegarlles aos cambios sociais que estamos a vivir. Cómpre que todos entendamos que non pode haber unha transformación dixital de dúas velocidades, onde un grupo de persoas con coñecementos de tecnoloxía avanza rapidamente mentres que o resto queda atrás ou simplemente acepta estes cambios sen participar activamente. Por iso, independentemente dos múltiples retos, é fundamental que todos os cidadáns se impliquen e que fomentemos a participación dos demais nesta transformación dixital para que sexa xusta e inclusiva e evitar así que existan dúas velocidades.

Que pode achegar a Administración pública local para afrontar estes retos?

No Concello de Madrid estamos a achegar diversas solucións. Ademais dos cursos gratuítos de transformación dixital que ofrecemos a toda a cidadanía, hai dous anos inauguramos o primeiro centro público de difusión da intelixencia artificial de España. Este centro, situado na rúa Bravo Murillo, pretende achegar os cidadáns ao coñecemento do que a intelixencia artificial xa está a facer por nós e aquilo que fará no futuro. Aínda que moita xente pensa en robots e traballos automatizados nun futuro próximo, a realidade é que xa contamos con máis intelixencia artificial nos nosos teléfonos da que se desenvolvera nas últimas dúas décadas. É fundamental que aprendamos a usala, que entendamos que datos utiliza e como podemos restrinxir determinadas aplicacións se é necesario. Por iso, un dos grandes esforzos que estamos a facer a divulgación a todos os madrileños, independentemente da súa idade, coñecementos previos ou familiaridade coa transformación dixital. Queremos que calquera madrileño que queira coñecer o que está a suceder no ámbito da innovación e a tecnoloxía atope un espazo aberto e formadores que o guíen.

Que políticas concretas relacionadas con este tema está a desenvolver o Concello de Madrid?

Máis aló do centro de intelixencia artificial, temos outros centros como o Aravaca Innovation Lab, onde dedicamos boa parte dos nosos esforzos á ciberseguridade. Vivimos nun mundo onde a seguridade é esencial e a ciberseguridade non é unha excepción. Convido a calquera persoa a reflexionar sobre o que pasaría se algún día se lles bloquea o teléfono e se lles obriga a pagar para recuperalo; podería perder o seu dispositivo, contactos ou mesmo a súa identidade dixital. Por iso abrimos un centro para manter informados os cidadáns sobre os avances en ciberseguridade e dos seus dereitos neste ámbito. Actualmente, hai persoas que coñecen ben os seus ciberdereitos, pero moitas outras non, e cremos que é fundamental que todas teñan acceso a ese coñecemento.

Así mesmo, ofrecemos cursos de formación profesional e xeral, dirixidos a calquera madrileño que queira aprender. O noso obxectivo é garantir que calquera persoa, xa sexa de Madrid, de España ou de calquera outro lugar, teña o coñecemento necesario para comprender o que está a suceder. Dentro dun ou dous anos, teremos o euro dixital e a identidade dixital, e non podemos permitir que alguén instale unha carteira dixital de euros no seu teléfono sen entender

o que iso significa. Tampouco podemos permitir que alguén teña unha identidade dixital asociada sen saber que, se lla rouban, realmente lle estean a roubar a súa identidade. É fundamental que todo o mundo estea informado e saiba empregar estas ferramentas.

As políticas do Concello están moi centradas en eliminar a fenda dixital e promover a inclusión de todas as persoas que carecen de competencias dixitais, integrándoas neste mundo de innovación e tecnoloxía.

“

A realidade é que xa contamos con máis intelixencia artificial nos nosos teléfonos da que se desenvolvera nas últimas dúas décadas. É fundamental que aprendamos a usala.”

Francis Valverde Mosquera

Presidenta da Liga Iberoamericana de Organizacións da Sociedade Civil e directora executiva de ACHNU, a Asociación Chilena Pro Nacións Unidas. Conta con máis de corenta anos de experiencia en dereitos humanos, especializada en dereitos da infancia e da adolescencia. As súas principais actividades están dedicadas á promoción dos dereitos da infancia, liderando numerosas iniciativas desde a sociedade civil en colaboración con institucións públicas e privadas. Ademais, imparte cursos, obradoiros e desenvolve actividade docente en diversas universidades.

Que achegan as organizacións da sociedade civil en América Latina para construír unha sociedade dixital máis inclusiva?

Creo que o aspecto principal ten que ver co tipo de traballo que facemos nas organizacións da sociedade civil. Traballamos con persoas cuxos dereitos foron vulnerados, con colectivos marginados, e o reto é precisamente apoialos para que formen parte da cidadanía dixital. Isto non só implica comprender de que se trata e cales son os beneficios que ofrece, senón tamén que poidan tomar decisións sobre se desexan ou non ser parte dela. Este é un tema relevante na nosa realidade, xa que temos unha importante presenza de pobos indíxenas nos nosos países. Ser capaces de adaptar o noso enfoque para satisfacer as súas necesidades culturais, e que o sintan propio, é a nosa grande achega en termos de inclusión en América Latina e o Caribe. Neste sentido, é fundamental o traballo que facemos con nenos, emigrantes, mulleres e maiores. Buscamos que a

virtualidade e a dixitalización non só lles sexan accesibles, senón tamén cómodas, significativas e útiles para o desenvolvemento das súas habilidades.

Cal é a importancia dunha rede como a Liga Iberoamericana de Organizacións da Sociedade Civil participase no Encontro da Cidadanía Dixital Comprometida?

Para nós, como Liga, o gran reto é xerar unha comprensión clara do que significa a cidadanía dixital. Somos 18 países na Liga e 25 institucións, cada unha coas súas características: algunhas están máis centradas na educación, outras no traballo comunitario. Entón, a cidadanía dixital como concepto é algo no que teremos que traballar moito. Participar agora neste evento representa un reto para definir o que entendemos por cidadanía dixital en América Latina: é o mesmo que en Europa ou noutras rexións? Mesmo, séntense as persoas en América Latina cidadáns e cidadás dixitais?

A dixitalización está en diferentes niveis de progreso segundo o país; no meu caso, en Chile, case todo o mundo ten móbil e utiliza a realidade virtual como parte da vida cotiá, con múltiples apps e ferramentas dixitais. Non obstante, existe unha importante fenda entre os sectores máis marxinados, sobre todo no que se refire ao acceso á educación dixital, que é onde a fenda se mostra máis significativa.

Neste contexto, consideramos prioritario abordar non só o concepto e os aspectos máis teóricos, senón, sobre todo, os aspectos prácticos que implica a cidadanía dixital.

Que aspectos innovadores destaca do Foro Iberoamericano 2024 «Haciendo Política Juntos»?

Este ano cumpriuse o undécimo. Temos, polo tanto, xa unha longa traxectoria de encontros nos que o traballo en rede e a incidencia política están no cerne dos nosos propósitos. Todos os nosos foros «Haciendo Política Juntos» teñen como obxectivo destacar o traballo da sociedade civil en cada país membro da Liga, así como invitar a autoridades e persoas que poidan contribuir en áreas clave.

Nesta ocasión, unimos as cuestións tecnolóxicas e deportivas, considerándoas ferramentas fundamentais para o desenvolvemento de habilidades sociais, o emprendemento e o apoderamento da mocidade.

O obxectivo do Foro é mostrar, na práctica, o que estamos a facer dende a tecnoloxía e o deporte, que son as dúas áreas nas que traballamos principalmente. Ambas funcionan como

ferramentas de desenvolvemento integral para mozos e mozas, tanto homes como mulleres, con perspectiva de xénero, xa que as mulleres afrontan desvantaxes tanto na dixitalización coma no deporte debido ao nesgo de xénero.

A combinación destas dúas temáticas, incorporando a perspectiva de xénero, resulta poderosa e innovadora no marco dos proxectos que desenvolvemos como organizacións da sociedade civil.

“

É un reto definir o que entendemos por cidadanía dixital en América Latina: é o mesmo que en Europa ou noutras rexións? Mesmo, séntense as persoas en América Latina cidadáns e cidadás dixitais? ”

Jordi Falcés i Valls

Enxeñeiro principal en HP para a división PageWide Industrial. Membro voluntario do Equipo Central, de Selección de Proxectos e líder do Espazo de Innovación da Xornada Solidaria do campus de HP Barcelona, que recadou máis de 1 millón de euros para financiar 84 proxectos solidarios en todo o mundo.

Cales considera que son os principais retos aos que se enfrenta o Terceiro Sector Social no seu proceso de transformación dixital?

A falta dunha estratexia dixital, sumada á limitada capacidade financeira e humana, especialmente nas organizacións máis pequenas, é a principal limitación do proceso de transformación dixital. Sen unha estratexia adecuadamente desenvolvida, é moi difícil planificar as necesidades de investimento en tecnoloxía moderna, da formación dos equipos e da conseguinte obtención e optimización dos recursos.

Segundo a túa experiencia, que estratexias recomendarías para que as entidades sociais poidan implantar unha cultura de innovación dixital de xeito efectivo?

A innovación dixital require planificación, desde un punto de vista holístico. Hai que establecer desde o primeiro momento unha visión clara que dea resposta á misión da organización. Partindo da base de que os recursos adoitan ser limitados, hai que ter moi en conta a obsolescencia e a sustentabilidade no tempo de todos os investimentos en innovación dixital. Estes deben garantir a máxima durabilidade a nivel material e de transmisión de coñecementos para o seu uso efectivo.

Na túa opinión, que competencias dixitais son imprescindibles para os profesionais e voluntarios do Terceiro Sector no contexto actual?

O correcto uso das redes sociais permite a contratación de voluntarios e a publicidade das accións, evolución e logros da organización. Unha boa Community Manager é esencial para garantir este obxectivo. Trátase de facer boas campañas, estéticas e puntuais que cheguen ao destinatario de forma eficaz e eficiente.

Tamén é importante levar os rexistros das organizacións: voluntarios, benfeitores e doadores, beneficiarios, accións, avances, resultados, etc. que serán indicadores da consecución dos obxectivos. Os datos só son importantes cando se transforman en información, porque facilitan a toma de decisións, achegan valor e significado, melloran a eficiencia e a produtividade e impulsan a innovación e o crecemento. Dispoñer de cadros de mando significativos facilitará moito esta tarefa.

Que exemplos de mellores prácticas en innovación dixital no sector empresarial cres que se poderían adaptar ao Terceiro Sector Social?

A automatización e a simplificación das tarefas é clave para calquera organización. Se, ademais, estas tarefas se poden realizar de xeito remoto, desde dispositivos móbiles, multiplataforma, etc. gáñase tempo, redúcense os custos fixos e estruturais e afórrase en desenvolvemento. Non obstante, é importante non perder de vista a ciberseguridade, para garantir a confidencialidade, a integridade, a dispoñibilidade, a autenticidade das persoas e datos, e o non repudio (a imposibilidade de negar a realización dunha acción ou transacción).

Que papel cres que poden xogar as alianzas entre o sector privado e as entidades sociais para impulsar a innovación dixital do sector?

A gran maioría das empresas no sector privado teñen plans de responsabilidade social corporativa que inclúen a axuda á comunidade. Establecer alianzas entre o sector privado e as organizacións sociais xera beneficios mutuos con maior impacto na sociedade. As entidades sociais proporcionan experiencia para abordar as necesidades comunitarias e rurais, mentres que o sector privado dispón de recursos financeiros e tecnolóxicos e coñecementos avanzados en innovación dixital, xestión de proxectos e moito máis. A combinación destes recursos e coñecementos facilita a creación de solucións innovadoras e sostibles para afrontar os desafíos sociais de forma máis eficaz, xerando sinerxías que melloran os resultados das intervencións sociais e catalizan a innovación dixital no ámbito social.

Ana Liesa Sorinas

Graduada en Ciencias Políticas e Relacións Internacionais pola Universidade Pompeu Fabra de Barcelona, Mestrado en Dirección de Empresas e Negocios Internacionais pola Universidade Autònoma de Barcelona, e ten un posgrao en Desenvolvemento Directivo en Negocios Sostibles pola UPF Barcelona School of Management. Traballou en Nissan Motor Corporation liderando relacións institucionais e proxectos de mobilidade eléctrica, e en Amazon guiando a expansión rexional dos centros de distribución de última milla en España. Tamén foi co-líder da iniciativa Intelligent Mobility for Energy Transition. Actualmente, é responsable de Relacións Comunitarias en Microsoft.

Como está a transformar a intelixencia artificial (IA) a nosa sociedade e que papel xogan as competencias dixitais neste contexto?

A adopción de tecnoloxías como a intelixencia artificial transformou significativamente tanto a economía global como as nosas interaccións sociais. Neste contexto, unha economía sólida baseada na IA require unha sociedade dixital diversa e igualitaria. As competencias dixitais son esenciais porque ofrecen unha importante oportunidade para pechar a fenda de xénero e mellorar a empregabilidade, especialmente entre os mozos e os grupos vulnerables. Ademais, é importante lembrar que a exclusión dixital leva inevitablemente á exclusión do sector produtivo, mentres que a formación tecnolóxica actúa como catalizador do crecemento persoal e profesional.

Na nosa contorna, cales son os principais retos que debemos abordar?

España experimentou importantes avances na adopción da IA xenerativa, ocupando o cuarto lugar en Europa, demostrando o seu compromiso con esta tecnoloxía. Non obstante, afrontamos importantes retos relacionados co desenvolvemento do talento neste campo, ocupando o lugar décimo cuarto en canto a dispoñibilidade de profesionais cualificados. Esta disparidade subliña a urxencia de investir en formación en IA para realizar plenamente o seu potencial económico e social, así como para fortalecer as nosas comunidades a nivel local.

Que enfoque ten Microsoft para a comunidade local nos territorios nos que traballa?

Un dos obxectivos de Microsoft á hora de establecerse nun novo territorio é ter un impacto positivo, tanto no ámbito económico como no social. No caso das infraestruturas dixitais que estamos a desenvolver na Comunidade de Madrid, temos a oportunidade de garantir que os nosos investimentos xeren beneficios tanxibles para a comunidade local en termos de emprego e desenvolvemento socioeconómico. Pero queremos dar un paso máis alá, materializando o noso compromiso comunitario a través de iniciativas e colaboracións co Terceiro Sector. Estas iniciativas céntranse en democratizar o acceso á tecnoloxía e en garantir que todos os grupos sociais poidan acceder ás oportunidades sociais e laborais que se xeran.

Por que son importantes as colaboracións co Terceiro Sector para garantir o acceso á tecnoloxía?

O investimento en formación e a colaboración con organizacións do Terceiro Sector son fundamentais para garantir o acceso á tecnoloxía e á intelixencia artificial. Un exemplo é a alianza entre Microsoft e a Fundación Esplai, que conta con máis de vinte anos de traxectoria. Este esforzo conxunto céntrase na alfabetización dixital, axudando a persoas en situación de desemprego e profesionais en transición a se reintegraren con éxito nun mercado laboral que enfrenta unha escaseza de profesionais cualificados, pero que, á vez, ofrece moitas oportunidades no campo das novas tecnoloxías.

Explícanos unha iniciativa innovadora de colaboración co Terceiro Sector que estea relacionada con estes temas.

Un exemplo concreto é o proxecto Talento IA Madrid Norte, que reforza o desenvolvemento do talento local e demostra como a cooperación entre organizacións sen ánimo de lucro e empresas é fundamental para o benestar comunitario. Este proxecto proporciona as ferramentas e o coñecemento necesarios para prosperar na economía dixital, onde a IA xoga un papel fundamental. Ademais, fíxose especial fincapé na incorporación das mulleres ao ámbito STEM, xa que a súa participación é fundamental para unha sociedade equitativa. Aínda que a porcentaxe de mulleres nos traballos científicos e tecnolóxicos pasou do 3 % de 2011 ao 5 % na actualidade, queda moito por facer para acadar a paridade de xénero.

“

É urxente investir en formación en IA para aproveitar plenamente o seu potencial económico e social e fortalecer as nosas comunidades a nivel local. ”

Gabriel González Carrillo

Coordinador de Innovación e Responsable do Sistema de Seguridade da Información da Fundación Esplai Cidadanía Comprometida. Estudou Psicoloxía na Universidade de Barcelona, ademais dun Curso de Extensión Universitaria en Dinamización e Educación no Uso Social das TIC (Universidade Ramon Llull), un Curso Universitario de Especialización en Democracia, Administración e Sociedade da Información (UOC), e un Posgrao en Innovación Social (Universidade Ramon Llull). Comezou o seu traballo no sector social en 2004 como dinamizador sociodixital de Punt Òmnia na Fundación Marianao e desde 2012 participa en proxectos de e-inclusión e innovación social na Fundación Esplai.

Como poden as entidades sociais implantaren enfoques innovadores nos seus proxectos?

Construíndo unha cultura organizativa orientada á innovación. Trátase dunha aposta que afecta a todos os ámbitos de funcionamento da organización: a mirada sobre a realidade centrada na persoa e nos ámbitos de actuación, repensando o xa feito, dotando o equipo das competencias necesarias, contando co apoio da Dirección, dedicando os recursos económicos, persoais e temporais necesarios para traballar a innovación no día a día, todo iso organizado desde un plan de innovación e a creación dunha figura, como, por exemplo, unha comisión de innovación que promova novos retos e novas formas de abordalos traballando de forma transversal con todo o equipo.

Que habilidades debían desenvolverse nas organizacións para potenciar a innovación?

Engadir, á mirada de continuación que, en ocasións, temos no desenvolvemento de proxectos, outra que vaia máis aló do que facemos e como o facemos. Debemos ser capaces de imaxinar novos escenarios e deseñar unha proposta nova e realista para afrontar os retos identificados. É fundamental desenvolver as habilidades da organización mediante a formación no uso de metodoloxías innovadoras, integrando ferramentas tecnolóxicas ou non, que melloren o impacto do que facemos. Temos que ser capaces de incluír desde os momentos iniciais do deseño do proxecto unha análise crítica da realidade, que incorpore a todas as partes implicadas e especialmente os beneficiarios dos proxectos. As habilidades e competencias básicas teñen que ver coas posibilidades que ofrecen as ferramentas dixitais que favorecen a colaboración, a análise crítica de datos e a xeración de contidos a través da IA xenerativa. Temos que ser capaces, como organización, de aproveitarmos o mellor das diferentes persoas que forman parte dela: a enerxía e innovación das máis novas, pero tamén a experiencia e o percorrido das máis vellas. Esta capacidade de aprender as unhas das outras é fundamental.

Explícanos os obxectivos e o funcionamento da Comisión de Innovación da Fundación Esplai.

A Comisión de Innovación nace da necesidade de sistematizar os procesos de innovación dentro da entidade creando un motor con miradas diversas. Trátase dun reducido grupo de profesionais de diferentes ámbitos de traballo e territorios dentro da entidade que teñen como propósito impulsaren procesos de innovación. Liderado polo coordinador de innovación da entidade, réunese quincenalmente nunha sesión en liña dunha hora para traballar nun reto identificado en clave de innovación. Esta dinámica regular complementábase con outras como os sprints semanais para afrontar un reto concreto en pouco tempo, como o deseño de proxectos ou a revisión do modelo de formación interna da entidade, por poñer un exemplo concreto. Na Fundación estamos moi orgullosos de podermos contar con esta comisión e co firme apoio da Xunta, pero é certo que a dedicación diaria aos proxectos en marcha dificulta ás veces atopar o tempo para afrontar os retos e dinámicas que se propoñen desde a comisión. Polo tanto, o propio funcionamento da comisión é iterativo, como os propios procesos de innovación, e debemos revisar e mellorar o seu funcionamento.

Armando Rotea Molero

Presidente da Plataforma Andaluza de Voluntariado. Licenciado en Ciencias da Información (xornalismo) pola Universidade Complutense de Madrid. Vicepresidente da Mesa do Terceiro Sector de Andalucía e xerente da Plataforma do Voluntariado Social de Sevilla. Voluntario desde 1988 e formador de voluntariado dende 1998, imparte o curso de experto en entidades sen ánimo de lucro de AFA e é membro do comité de reflexión ética da Plataforma do Voluntariado de España. Tamén participa como membro da súa xunta directiva na Rede Andaluza de Aprendizaxe-Servizo.

Como inflúen as persoas voluntarias na capacidade innovadora das organizacións sociais?

Cando falamos de innovación nas organizacións de voluntariado, é fundamental comprender e apoiar o papel do voluntario. Desde a «súa» mirada, deseñamos sempre un diagnóstico, un proceso e unha execución dos proxectos diferente. Diferente porque esta forma de ver as cousas está intrinsecamente ligada á condición de persoa voluntaria, é dicir, alguén que, por unha banda, se detén, observa e centra a súa comprensión na realidade deteriorada que o ocupa nesa organización. Noutras palabras, «colle» e interpreta a realidade dende a distancia, pero resólvea dende a proximidade. Esta perspectiva é claramente un aspecto que non podemos nin infravalorar nin eliminar nos nosos proxectos sociais para garantir que sexan innovadores. Sempre digo que visitar unha persoa maior un domingo pola tarde desde a pausa e o acompañamento

certeiro dános sempre ideas novas e sosegadas para abordar as problemáticas. Aí, normalmente, están as persoas voluntarias.

Que barreiras atopan os voluntarios e as voluntarias á hora de impulsar a innovación nas nosas organizacións?

A miúdo, as nosas organizacións están constringidas de tal xeito que seguimos un guión anual onde é difícil alterar o *status quo*, moitas veces por medo a perder o sitio do financiamento, ou a historia da asociación. A figura do voluntariado evolucionou substancialmente nas últimas décadas, e reclama unha maior participación e unha presenza máis significativa nas organizacións, pero non sempre se atopa e isto fai que nunha poboación voluntaria, maioritariamente adulta, se adopten funcións máis operativas (sempre necesarias) pero menos estratéxicas, e estas cuestións quedan en mans de directivas, que, por outra banda, acaban ás veces por saturaren de estratexia, sen se daren de conta de que o verdadeiramente innovador é achegar a todas as partes cara á definición de obxectivos. Cando digo todas as partes, non falo só de persoas voluntarias, senón tamén de usuarios, de persoal administrativo e de servizos, etc. Non é a primeira vez que atopamos unha boa valoración dunha ONG pola atención recibida por parte do persoal de limpeza que nese momento estaba a traballar cando a familia chegou coa súa enferma de cancro.

Que vantaxes achega o traballo en rede á innovación no Terceiro Sector, e cal é a experiencia da Plataforma neste sentido?

A nosa visión a este respecto implica inevitablemente comprender, vivir e experimentar o que implica o traballo en rede. Todo o demais son teorías, adoito acertadas, pero que non penetran no tecido social das organizacións. Chegar a un acordo é difícil, o traballo en rede é simplemente un reto. Desde que en Sevilla, en 1987, sete organizacións se puxeron de acordo en crear a Plataforma do Voluntariado sevillano, a misión desta pon o traballo en rede por riba de todo. Hoxe, a Plataforma Andaluza reúne a preto de 600 entidades de todo o país a través de oito plataformas provinciais. A día de hoxe aínda queda moito camiño por percorrer, pero hai sinais que nos animan a crer que a confianza, o respecto, a colaboración e a visión de futuro entre as organizacións é a innovación máis real que existe para o propio Terceiro Sector. A creación dunha mesa andaluza en 2013 aglutina a organizacións, obxectivos e tamén debe reunir resultados. Algunhas adaptacións de leis, como a lei da discapacidade; a xeración doutras, como a do voluntariado, ou a do propio Terceiro Sector (en

elaboración), son algúns dos logros e vantaxes deste traballo, imposible de realizar individualmente, por moi asociativo que sexa. Estamos condenados a entendérmonos, porque como dicía un bo amigo: «Ou nos organizamos, ou organizánnos eles...».

En Andalucía púxose en marcha en 2014 o programa «Tú sí que faltas». Esta suma de vínculos en rede permitiu, despois de 10 anos, a sensibilización voluntaria de máis de 10.000 rapaces de Sevilla. Cales son os tipos de redes 'botadas' e 'traballadas'? A primeira é a creada pola entidade social coa fundación bancaria, a Plataforma de Voluntariado de Sevilla e a Fundación Cajasol, que xuntas lideran e executan o proxecto. En segundo lugar, a Plataforma de Voluntariado e as súas entidades: no proxecto participan anualmente unhas 20 entidades membro para ofrecer un espazo, o primeiro, de voluntariado aos rapaces da ESO e do Bacharelato. E a terceira, a Plataforma de voluntariado e centros educativos. Esa experiencia foi moitas veces a primeira de moitas, xa que eses rapaces ao final incorporáronse ao voluntariado da organización. Por último, celebrar todo isto nun encontro onde todos ven o de todos nunha expresión palpable dos beneficios dunha rede de redes.

Cales son os principais retos aos que se afrontan actualmente as redes e plataformas do Terceiro Sector desde a perspectiva da innovación?

Probablemente, os retos xiren ao redor da demostración palpable dese traballo en rede. Non se trata só de reunirse, senón de que o persoal técnico, o voluntariado e toda a asociación en xeral precisan comprobar de xeito continuo que os resultados deste traballo se vexan, se poidan avaliar e, sobre todo, que sexan percibidos pola sociedade coa que están comprometidos, especialmente pola sociedade máis vulnerable á que comprometeron o seu traballo cando se fundaron. Como velo? Sempre dende unha perspectiva comprometida, pero agradecida... e de celebración. Non esquezamos o aspecto festivo dos nosos proxectos. Non se trata de vangloriar nin de exaltar esaxeradamente o noso traballo, senón de compartir as mellores prácticas e transmitir o que se fai ben, estea ou non premiado polas múltiples convocatorias ou certames. A participación do «vulnerable» nesta celebración é clave para entender estes procesos, que dignifican a súa persoa e fan que a súa realidade deteriorada comece a verse dun xeito menos asistencial e máis comprometida.

Outro aspecto que nos frea e nos dificulta innovar é o estreito mundo que enxergamos cando poñemos a nosa innovación e os nosos recursos nun único cesto. O cesto das subvencións públicas. Moitas veces somos «abducidos» e compartimos neses formularios cousas que non somos, aspectos que outros queren que sexamos, pero que non sempre se corresponden coa misión ou

o plan estratéxico da entidade, se é que o temos. A partir de aí é moi difícil innovar. A esa Administración pública, como suxerimos en moitas ocasións, debemos contarlle as nosas desesperacións e incompreensións para abordar tecnicamente moitas das súas convocatorias. Sobre todo cando falamos de pequenas organizacións, que, por outra banda, supoñen hoxe máis do 80 % do tecido asociativo. Así mesmo, a Administración pública, como xa o están facendo as empresas e todo o sector educativo coa metodoloxía da aprendizaxe-servizo, debe achegarse e compartir a linguaxe das entidades e do Terceiro Sector. As dúas partes saen gañando. A pedagogía dos procesos en ambos os sentidos é non necesaria, senón urxente. As causas da necesidade en España piden a gritos este entendemento, e a saúde mental das persoas que traballan nestes lares, tamén.

“

Non só serve reunirse, senón que ao persoal técnico, o voluntariado e en xeral todo o mundo asociativo necesita comprobar, e de xeito continuo, que os resultados dese traballo son visibles e poden ser avaliados. ”

Sergio Cañizares Berrocal

Coordinador do Programa de Voluntariado da Universidade de Málaga dende 2022, aínda que leva 20 anos vinculado a esta universidade. É licenciado en Ciencias do Traballo, diplomado en Traballo Social e mestre en Educación Especial. Comezou a traballar no tecido asociativo malaqueño como responsable de voluntariado na asociación PRODENI (Pro Derechos del Niño y la Niña), unha entidade que foi pioneira en España cando puxo en marcha en 1988 «El Teléfono del Niño», que atende as chamadas de miles de nenos e nenas en Andalucía.

Que achegan as organizacións sociais á formación e ao crecemento persoal e académico das alumnas e alumnos que participan en actividades de voluntariado?

En primeiro lugar, proporcionan un achegamento ás realidades sociais. Realidades que, nalgúns casos, doutro xeito non terían oportunidade de coñecer.

En segundo lugar, achegan valores como compromiso, traballo en equipo, habilidades instrumentais e organizativas, valores, empatía, etc. En resumo, este conxunto de competencias e habilidades brandas (*soft skills*) que son tan importantes ou máis á hora de formar os futuros cidadáns ou cidadás, profesionais, que as propias competencias curriculares ou formativas regradas durante a vida académica do estudante universitario.

Como contribúe o voluntariado universitario á innovación social no Terceiro Sector?

O voluntariado universitario baséase en tres compoñentes esenciais: sensibilización e difusión, formación e investigación.

É no ámbito da investigación onde o voluntariado universitario exerce o seu poder de transformación social identificando, a través das súas accións, novas dificultades e problemas sociais, así como novas vías para abordalas. Esta é a principal achega en materia de innovación que realiza ás organizacións onde é voluntario/a.

Ademais, calquera proxecto de intervención neste ámbito precisa dunha avaliación posterior para determinar o impacto e o alcance da actuación e, así, elaborar propostas de mellora.

Explicanos iniciativas nas que esteades a traballar que incorporen metodoloxías ou estratexias innovadoras.

Podo falarvos dalgunhas das iniciativas de voluntariado nas que estamos a traballar e que esperamos impulsar na Universidade de Málaga. Son propostas que valoramos como innovadoras dado que:

- Nacen da observación e da análise da realidade na que nos atopamos.
- Incorporan a experiencia de anos de traballo con alumnos e alumnas da Universidade, con docentes e persoas de organizacións sociais.
- Pretenden abordar novas realidades e situacións ás que nos enfrontamos hoxe.
- Desenvolven actividades e enfoques diferentes aos que vimos implantando nos últimos anos.

De forma resumida, explícovos algúns destes proxectos:

- 1 O recoñecemento ao remate dos estudos do “suplemento europeo ao título académico”, de xeito que cando se expida o título oficial tamén se solicite este documento, que inclúe as competencias solidarias e de participación social e non só os coñecementos formativos regrados, que lle axuden ao alumnado a mellorar a súa empregabilidade cando se despraza por Europa, no marco do espazo europeo de educación superior.
- 2 Participación nun proxecto coa Facultade de Medicina que avoga pola aprendizaxe-servizo (AeS) e a súa relación co fomento do voluntariado. A aprendizaxe-servizo é unha

ferramenta educativa válida e útil para a formación dos futuros profesionais, xa que, ademais de achegar experiencia, permite elaborar propostas innovadoras e de mellora, achegando suxestións dentro da organización ou entidade social onde se desenvolven os seus proxectos de intervención.

Integración do voluntariado dentro da programación docente de materias relacionadas coa problemática social, achegando a realidade social e o traballo das ONG ao estudiantado universitario.

- 3 O fomento do voluntariado corporativo como forma de sensibilizar e promover o voluntariado dentro da universidade e dos seus traballadores, convertendo á universidade nun verdadeiro axente de responsabilidade social comprometido co cambio da nosa sociedade.

Lorena Silvestri

Fundadora da entidade .jes e deseñadora de experiencias de aprendizaxe. Deseña formacións, experiencias e aprendizaxe en contornos educativos formais e non formais. Combina a aprendizaxe experiencial como pedagogía, o emprendemento como actitude e a innovación como metodoloxía. Formou a miles de persoas para transformar a súa contorna a través de proxectos con impacto positivo. Deseñou programas para BBVA, Coca-Cola, Impact Hub Madrid, Ashoka, Universidade Europea, International Baccalaureate ou Colegios del Mundo Unido.

Que metodoloxías considera máis efectivas para o fomento da innovación social no traballo que desenvolven as organizacións do Terceiro Sector?

As mellores metodoloxías son as que lle funcionan mellor ao teu equipo e que responden ao obxectivo ou fase na que estás. Normalmente non é unha metodoloxía, senón varias combinadas.

As metodoloxías hai que *hackearlas*, apalpalas, contextualizalas. Na nosa organización, creamos o proceso Changemaker, a nosa propia versión de moitas metodoloxías coñecidas, adaptadas ás nosas propias necesidades e utilizadas para deseñar todos os nosos proxectos e ensinalos a outras persoas.

Dito isto, as metodoloxías que se centren no usuario/a ou beneficiario/a e que nos permitan colaborar, para min, son clave.

O *design thinking* o pensamento de deseño en galego (DT, polas súas siglas en inglés) permítenos crear produtos e servizos e poñer o usuario no centro do proceso de deseño. A clave está

nun profundo proceso de escoita e empatía, para crear solucións que funcionen para problemas que realmente existen na vida das persoas.

O Terceiro Sector serve para deseñar solucións aos problemas das persoas, das comunidades e do planeta, centrándonos no usuario final. Isto significa recoñecer que a solución aos problemas emana de quen o sofre, non do coñecemento dun técnico de proxectos no seu escritorio. De feito, a solución ven de traballar en conxunto entre ambos.

O *Business Model Canvas* (BMC) tamén me parece crucial. Permíteche pensar no traballo dunha entidade social desde a perspectiva de negocio: que valor lle dou aos meus usuarios/beneficiarios, canto me custa facelo e quen me pagará por iso. Dunha ollada, podemos ver como facer sostible o noso traballo de impacto. Axúdanos a pasar de depender de fondos públicos e doazóns a organizacións creativas con modelos de negocio híbridos.

Podes compartir algúns exemplos de proxectos innovadores exitosos que tivesen un impacto significativo no ámbito social e que involucrase o liderado xuvenil?

O primeiro que se me vén á mente é TEDxYouthMadrid, activo durante 10 anos. Un evento de divulgación do coñecemento no que só os mozos e mozas menores de 20 anos subían ao escenario para compartiren as súas ideas e os voluntarios ían entre os 4 aos 60 anos. Unhas tres mil persoas asistiron ás palestras en vivo, e os vídeos das ideas dos mozos acumulan centos de miles de visualizacións. Os vídeos da última edición pódense ver aquí.

Dende a miña organización, .jes, temos ducias de exemplos nos que replicamos fórmulas exitosas, como é o caso de Ford Impulsando Sueños. Un programa de voluntariado corporativo Ford Fund España, coordinado por AIPC Pandora, onde os mozos crean proxectos de impacto social utilizando a nosa metodoloxía Proceso Changemaker En 5 anos, pasaron 2.370 mozos e mozas que crearon 300 proxectos sobre saúde mental, *bullying*, integración, terceira idade ou medio ambiente. Apoiados polos seus centros educativos e máis de 260 voluntarios.

Por último, gustaríame compartir unha experiencia fóra de España, do programa Agentes de Cambio. Un programa cocurricular para bacharelato no colexio UWC Costa Rica que leva funcionando desde 2014, utilizando a mesma metodoloxía do proceso Changemaker, pero cun detalle: os facilitadores do proceso son os propios alumnos, un ano maiores.

Cales serían os elementos, as características principais que os definen como innovadores?

O principal é que no centro de cada un destes proxectos están as ideas dos mozos e mozas. Todo o programa está deseñado para permitir que as súas ideas florezan, se compartan e se poñan en práctica. E non calquera idea, senón ideas que melloran a súa comunidade para que sexan recoñecidos como axentes de cambio.

Para conseguilo, o programa debe ser vivencial, fóra de catro paredes, e contextualizado á vida dos mozos e mozas e á súa realidade. E o papel dos adultos debe ser deconstruído para convertérense en facilitadores dos seus procesos. En todos estes casos, a conexión do mozo co poder é redefinida, e adultos e institucións convértense en aliados da súa aprendizaxe e das súas ideas.

O último é transferir coñecemento deixando capacidades instaladas para que o proxecto continúe con ou sen nós. Que un proxecto de acción social dure no tempo é un sinal de éxito.

Como cres que poderíamos mellorar a formación e o desenvolvemento de habilidades necesarias para liderar proxectos de innovación social, especialmente entre os máis novos?

Creando espazos onde se poida facer innovación social. A innovación social é unha forma de facer as cousas, polo que debemos habilitar recursos e espazos onde intentalo, equivocarnos e seguir aprendendo sen medo.

Esta parte do medo é fundamental, non podemos facer innovación social se queremos ter a resposta perfecta asegurada. Un proceso de innovación, por definición, non sabes a onde te levará.

Nas institucións educativas, introducir metodoloxías innovadoras no traballo por proxectos tanto para o profesorado como para o alumnado. Mellor se fan proxectos xuntos.

Nas organizacións sociais, escoller unha metodoloxía (ou máis) e probala para incorporar o que funciona e modificar ou descartar o que non. E facelo sempre colaborando con outros axentes da súa contorna: usuarios e usuarias, provedores, entidades aliadas. Que se traballe de forma aberta e colaborativa, cámbiao todo.

Para poder familiarizarse coas ferramentas, cómpre investir en obradoiros e cursos; hai centos, moitos deles gratuítos, en formato online e presenciais con entidades como Acumen, Ashoka e mesmo .jes.

“

A innovación social é unha forma de facer,
polo que debemos habilitar recursos e espazos onde
probar, equivocarnos e seguir aprendendo sen medo.”

5. Xerando cambio dende o liderado xuvenil e a construción de redes

Neste capítulo recollemos o traballo realizado con dous grupos de mozos e mozas en dous momentos e espazos diferentes. Dous colectivos con perfís diferentes ofrécennos visións e propostas sobre cambios e innovación no ámbito do social. Reflexionamos sobre como axudar a que as e os mozos fortalezan o seu sentido de seren axentes de cambio e que tipo de metodoloxías podemos achegar as entidades sociais que signifiquen un mellor apoio para o apoderamento xuvenil.

Aprender de forma significativa

O 27 de marzo de 2024, no espazo de coworking e innovación para o Terceiro Sector e a Economía Solidaria Luz Vallekas da Fundación Luz Casanova (Madrid), celebramos unha xornada sobre liderado xuvenil e construción de redes para a innovación na que participaron 34 mozos e mozas (de entre 25 e 35 anos) de 19 entidades sociais de sete comunidades autónomas. A xornada formou parte do proxecto FILMing, no que este grupo de mozos participou durante o primeiro semestre do ano 2024.

Recollemos neste capítulo o traballo e as conclusións deste grupo, explicando o detalle da sesión, que foi deseñada e desenvolvida seguindo metodoloxías innovadoras.

Metodoloxía

A sesión foi deseñada a medida utilizando metodoloxías colaborativas e innovadoras, que compartiremos nesta sección. A facilitadora, e unha persoa líder na organización do programa, co-deseñaron a sesión en función do propósito e dos obxectivos desexados. Estes son fundamentais para o bo funcionamento dunha sesión participativa e foron acompañados dunha excelente sesión informativa por parte dos organizadores. Toda esta información achéganos as «limitacións creativas», que son o punto de partida para deseñar unha sesión.

Construímos a experiencia de aprendizaxe combinando diferentes tipos de actividades que se corresponden con diferentes fases da experiencia de aprendizaxe do **ciclo de aprendizaxe experiencial de David E. Kolb**. Isto sostén que se percorrermos todo o ciclo estaremos dándolle ao cerebro todos os elementos para aprender de forma significativa. Os elementos do ciclo son: **acción concreta, observación reflexiva, conceptualización abstracta e experimentación activa** (Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. David E. Kolb. Pearson Education, 2015).

Actividade 1

- **Lembrando a viaxe.** O grupo participante utiliza todos os seus sentidos para debuxar nun gran papel o percorrido do programa formativo durante os últimos sete días, anotando os seus dous momentos memorables e as leccións aprendidas (acción específica). Despois observaron os resultados en silencio e abriuse unha conversa para compartir as reflexións e responder á pregunta: Como podemos aplicar o que vimos esta semana na nosa contorna/entidade? (observación reflexiva).

Actividade 2

- **Falemos de colaboración para a acción.** Seguimos a conversar sobre o que significa colaborar e a xerar unha lista de conceptos como liderado, transparencia, comunicación efectiva, entre outros (conceptualización abstracta). Para comprender mellor os conceptos mencionados, realizáronse dous xogos colaborativos: cruzar o río e rede de agradecementos. Seguido dunha observación do acontecido e revisitar o concepto abstracto para xerar unha lista de «ingredientes para a colaboración» (acción concreta e observación reflexiva).

Actividade 3

- **Peche colaborativo.** Durante 30 minutos, puideron aplicar todo o aprendido para definir un «propósito colaborativo» para o seu grupo de FILMing. Como resultado, crearon e compartiron un «rap dos valores comunitarios» no que explicaron quen son, que os une e cales son os seus obxectivos: transformar a sociedade con música, arte e moita diversión (experimentación activa).

Aprender de forma significativa

As primeiras reflexións xurdiron da actividade «Lembrando a Viaxe», onde se destacou como un dos elementos máis importantes a forte conexión e confianza xerada entre as persoas. Tamén o sentimento de comunidade e saber que existe unha rede e xente que quere compartir. Destacaron as experiencias de descubrimento do traballo doutras organizacións e a visita á Cañada Real (en Madrid), instando a cidadanía a poñer en valor diferentes realidades que ás veces en España non se fan visibles.

Falouse da complexidade dos retos sociais e como deben abordarse sistematicamente. O pensamento crítico e o diálogo como panca de cambio mencionáronse como ferramentas de traballo. E a pesar da profundidade e complexidade dos retos, os participantes denuncian que son optimistas, porque hai solucións, víronas.

Din que a utopía é posible, que podemos e debemos poñer sobre a mesa novos imaxinarios, relatos e realidades e que o deseño de futuros distintos e mellores existe.

Despois de sete días de intensivo intercambio, as e os participantes din saíren con máis coñecemento e tamén con máis preguntas e a convicción de que poden levar a cabo novos proxectos xuntos.

Prácticas innovadoras: oportunidades e retos

As reflexións sobre as oportunidades de colaboración continuada centráronse en como, confirmando que a innovación social é unha forma de facer as cousas.

- Debemos **transferir o coñecemento** adquirido ás nosas entidades e **integrar de forma coherente** o que aprendemos no noso traballo diario.

- Existe unha necesidade de comunicar con **contidos audiovisuais** o noso traballo, polo que se propón a co-creación de contidos para as entidades.
- **Debemos compartir os nosos proxectos e recursos** e darlle visibilidade aos proxectos dos compañeiros e compañeiras (sobre todo nas redes sociais).
- **Manter as conexións** xeradas, a colectividade, as ganas de sumar e a xenerosidade é un reto e unha grande oportunidade.
- Podemos co-crear **novos proxectos de impacto social**, atrevéndose a facer «loucuras» e **pasar á acción**.
- É unha grande oportunidade **aproveitar a enerxía do grupo**, apoiármonos mutuamente e non deixar morrer proxectos e vínculos.

Ingredientes para a colaboración e o traballo en rede desde a perspectiva da innovación social

Na sección «Falemos de colaboración» elaborouse e revisouse conxuntamente esta lista de «ingredientes» necesarios para que xurdan a colaboración e a innovación.

- Alguén debe **iniciar a colaboración, liderando**. En caso contrario, cada grupo ou persoa vai pola súa conta.
- O papel de liderado adoita ser ocupado por unha ou varais persoas con coñecementos e «credenciais».
- As credenciais presentan un **reto**, case sempre se equiparan a un título de estudos ou de posto de traballo. **Infravalórase o coñecemento e a experiencia «informais»**.
- O **liderado debe ser rotativo, horizontal e participativo** entre as persoas dun equipo ou grupo, nunca o fai unha soa persoa.
- A **co-facilitación** é unha boa forma de compartir o liderado cando se traballa en equipo.
- É necesario aprender novas formas de facer e pensar, metodoloxías e técnicas de participación e traballo. Sobre todo **novas perspectivas e narrativas**.

- A colaboración require dunha **escoita activa e profunda**. Todas as voces deben ser escoitadas.
- Non todas as voces soan igual. As voces máis fortes deben ceder e escoitaren as máis suaves.
- A colaboración céntrase nos **vínculos entre persoas**.
- Son necesarios **espazos emocionais seguros**, para a honestidade e transparencia.
- Tamén **adaptabilidade e consenso**, compartir traballo, responsabilidades e recursos.
- **A comunicación debe ser clara, eficiente e distribuída**. Con mensaxes e canles de comunicación claras.
- É necesario **dotar de recursos e tempo** para que a colaboración se desenvolva e medre.
- É necesario **alongar a mirada** para ver máis aló dos dirixentes habituais, o propio grupo e o agora.

Ser axentes de cambio

A segunda reunión celebrouse o 3 de xuño de 2024, en Rascafría (Madrid), no marco do Foro Juventud Comprometida. Participaron vinte mozos e mozas (de 14 a 19 anos) de dez entidades sociais de cinco comunidades autónomas.

Metodoloxía

Este obradoiro foi deseñado a medida, utilizando metodoloxías colaborativas e innovadoras, co obxectivo de:

- Que a xente nova se recoñecesen e activasen como axentes de cambio.
- Explora o que é a innovación social.
- Xera unha idea de proxecto coa metodoloxía Proceso Changemaker de .jes
- E conectar con outras persoas que poidan apoiar as súas ideas e proxectos.

Construímos a experiencia de aprendizaxe ao redor da metodoloxía Proceso Changemaker, que propón «sete pasos para activarse como axente de cambio a través de metodoloxías de deseño, emprendemento e colaboración».

Actividades e resultados

Actividade 1

Check-in: durante esta actividade propuxéronse unha serie de preguntas pechadas onde cada participante puidese interactuar dun xeito sinxelo e non verbal, respondendo ás preguntas simplemente dando un paso adiante. Deste xeito, poderíase garantir a participación de todas as persoas. As preguntas comezaron a modo de rompexeo con cousas sinxelas como o noso nivel de enerxía ou a fame que tiñamos no momento, para evolucionar a preguntas que introducen a temática do día:

- Síntome un axente de cambio?
- Son innovador/a?
- Sei o que é a innovación social?
- Teño proxectos para impulsar o cambio? Gustaríame telos?
- Son un/unha innovador/a social?

Resultados: a terceira pregunta xerou confusión e parálise. Ao unísono preguntaron: «Que é a innovación social?» Propuxemos desagregar os termos e crear unha definición conxunta de innovación e social. Non tiveron ningunha dificultade en facelo. A conclusión á que chegou o grupo foi que:

- Innovar é facer algo novo, de xeito diferente.
- Social é que teña un impacto positivo, que resolva problemas.

Despois desta definición, seguimos coa pregunta final: «Son eu un/unha innovador/a social?», e desta vez a metade dos participantes deron un paso adiante para afirmar que se senten identificados como «innovadores sociais», xa que forman parte dos proxectos das súas entidades sociais. Consideran os seus proxectos e as organizacións nas que participan axentes de innovación nas súas comunidades.

Actividade 2

Falemos de innovación social: A continuación, como equipo, seguimos traballando na definición do que eles entenden como innovación social. Os equipos xeraron definicións que logo foron compartidas en voz alta:

- 1 «A innovación social consiste en facer un cambio positivo na sociedade que teña un impacto porque transforme a realidade para mellor».
- 2 «[É facer un] impacto positivo na sociedade. [É] aprender, colaborar, ensinar, diversidade e...»

Todas estas definicións están aliñadas coa definición de innovación social que ofrece a Fundación Esplai, e compartida posteriormente con eles:

“

Formas novas ou innovadoras nas que a sociedade aborda os retos sociais relevantes (RSC) que son máis eficaces, eficientes e sostibles, ou que xeran un maior impacto que os anteriores e que contribúen a facer a sociedade máis forte e coordinada. ”

Desta definición destacouse e discutiuse a importancia dos conceptos *eficaz*, *eficiente* e *sostible*. Ademais, sobre como aplica cada parte da definición aos seus propios proxectos, ou dos que forman parte.

Finalmente, falamos da relevancia dos vínculos horizontais e fortes como parte esencial dos proxectos de innovación social. Destacouse a importancia da participación e da colaboración.

Actividade 3

Proceso Changemaker: Unha vez definido un marco claro de innovación social, os participantes pasaron á creación das súas propias propostas de proxectos seguindo os pasos metodolóxicos 1, 2 e 3 do Proceso Changemaker de .jes.

- **Eu como axente de cambio:** comezamos facéndonos a pregunta, «Que significa ser un axente de cambio?» Exploramos quen son, que fan e cales son as súas habilidades e calidades.
 - **Obxectivo:** encontramos a nosa conexión persoal co concepto e conectamos cos demais a través del.
- **Descubrinto desafíos na miña comunidade:** Cales son os retos máis urxentes do mundo hoxe? Observamos ao noso redor, compartimos e discutimos como están presentes os problemas globais nas nosas comunidades e vidas.
 - **Obxectivo:** falamos do que nos preocupa, principalmente escoitamos e escollemos unha loita común co noso equipo.
- **Ideas, innovación e creatividade:** De que xeito poderíamos ofrecer unha solución ao reto que nos ocupa? Exploramos a nosa creatividade a través de técnicas de innovación para xerar ideas colectivas de cambio.
 - **Obxectivo:** colocamos os nosos talentos e paixóns no centro e escollemos unha idea para convertela nun proxecto.

Froito deste breve proceso de abordaxe da creación de proxectos con impacto social, desde a perspectiva da innovación, o grupo participante propuxo iniciativas de activación social para os seus centros educativos e comunidades, por exemplo: unha app para identificar e controlar o ciberacoso en liña ou un servizo de formación informática para maiores, onde os dinamizadores son xente nova voluntaria.

A innovación social con mozos e mozas: algunhas conclusións e marco de pensamento

Os mozos e mozas teñen disposición e actitude para se activaren como **axentes de cambio** pero carecen do espazo, dos coñecementos e das ferramentas para facelo. E as entidades educativas e sociais desde as que se ofrecen programas e espazos de participación xuvenil teñen unha grande oportunidade de ofrecelos a través de **metodoloxías activas e participativas** baseadas en proxectos, como o proceso Changemaker de .jes.

Non obstante, hai que recoñecer que os marcos educativos ou de intervención social e a súa respectiva medición de impacto que esixe o noso sector adoitan entrar en conflito con estas metodoloxías e desprazan o foco ás necesidades institucionais ou dos financiadores, en detrimento da participación xuvenil.

Por iso, e para continuar na procura do equilibrio entre ambas, compartimos unhas características que semellan imprescindibles á hora de poñer en marcha proxectos de innovación social con mozos e mozas.

- A innovación social require a participación colaborativa e inclusiva de todos os axentes da sociedade en igualdade de condicións, incluída a mocidade.
- Debemos recoñecer a diversidade da mocidade non como un grupo obxectivo de beneficiarios/as senón como cidadáns e cidadás de pleno dereito.
- O apoderamento da mocidade pasa por darlle espazo para participar na transformación social, dotándoa dos recursos e procesos que precisa. E dando nós, os adultos, un paso atrás.

O mundo actual precisa de novos modelos que aínda non se coñecen, e os adultos, ante a incerteza, seguimos a impoñer as nosas perspectivas, procesos e, ás veces, respostas aos mozos e mozas. A innovación social cos mozos e mozas significa recoñecer ante eles e elas que non temos as respostas para a transformación social coa que soñamos, pero que podemos acompañalos e abri-lles o camiño mentres constrúen o futuro.

fundación esplai

VOLUNTARIADO.NET

portal al servicio del voluntariado

encuentra voluntaria voluntar. adanía

ONG iac s. no. aras

fundación esplai

audacia y compromiso

Table with promotional materials:

- Brochure: "Estar a su lado..."
- QR code
- Brochure: "VOLUNTARIADO.NET"
- Brochure: "Juventud y participación política"
- Brochure: "Fundación Esplai"

6. Unha mirada desde o voluntariado á innovación nas ONG

O 15 de xuño de 2024 celebramos un evento híbrido con vinte persoas voluntarias e técnicos de dez organizacións de cinco comunidades autónomas na que propoñemos un debate sobre diferentes aspectos da innovación social nas organizacións de voluntariado. Recollemos neste capítulo os contidos tratados durante esta xornada.

Que achegan as persoas voluntarias á innovación das organizacións sociais?

As persoas voluntarias xogan un papel importante na innovación dentro das organizacións sociais. As súas contribucións van máis aló do traballo rutineiro, xa que adoitan achegar unha perspectiva fresca e ideas novas que poden impulsar cambios significativos.

Como contribúen á innovación no sector social?

1 Diversidade de perspectivas e creatividade

Os voluntarios e voluntarias proceden de diversas contornas e profesións, o que achega unha variedade de perspectivas e enfoques nas organizacións sociais. Esta diversidade é esencial para a innovación, xa que permite xerar ideas frescas e solucións creativas a vellos problemas. Os equipos diversos teñen máis probabilidades de desenvolveren ideas innovadoras que os equipos homoxéneos.

2 Espírito de colaboración

Os voluntarios e voluntarias adoitan fomentar unha cultura de colaboración aberta. Este espírito de colaboración é fundamental para a innovación, xa que favorece o intercambio de ideas e a co-creación de solucións. As organizacións cunha cultura colaborativa teñen máis éxito na implementación de innovacións sostibles.

3 Flexibilidade e adaptabilidade

As persoas voluntarias adoitan ser máis flexibles e adaptables que o persoal contratado, o que lles permite responder rapidamente ás necesidades cambiantes e ás oportunidades emerxentes. Esta capacidade de adaptación é fundamental nun ambiente de innovación, onde as condicións poden cambiar rapidamente e é necesaria unha resposta rápida e eficaz.

4 Motivación e adhesión

As persoas voluntarias xeralmente están motivados por unha adhesión á causa da organización. Esta motivación pode ser un poderoso motor de innovación, xa que están dispostos a dedicar tempo e esforzo extra para desenvolver e probar novas ideas. Os voluntarios teñen moito que ofrecer á innovación social, pois achegan habilidades, coñecementos e enfoques que poden enriquecer e transformar as prácticas das organizacións sociais.

Algunhas das principais contribucións dos voluntarios á innovación social:

Habilidades e coñecementos especializados

Os voluntarios e voluntarias achegan habilidades e coñecementos especializados das súas profesións ou experiencias persoais. Estas habilidades poden ser extremadamente valiosas para as organizacións sociais, o que lles permite abordar os problemas con novas técnicas e enfoques. Por exemplo, un voluntario con experiencia en tecnoloxía da información pode axudarlle a unha organización a desenvolver novas ferramentas dixitais para mellorar a súa eficiencia e alcance.

Redes e conexións

Os voluntarios adoitan ter amplas redes de contactos que se poden aproveitar para a innovación social. Estas conexións poden abrir portas a novas oportunidades, recursos e colaboracións que doutro xeito non estarían dispoñibles para a organización. A capacidade do voluntario para conectar a organización con expertos, financiadores e outras entidades pode acelerar significativamente o proceso de innovación.

Perspectiva externa

O voluntariado pode proporcionar unha perspectiva externa que é esencial para a innovación. Ao non estar inmersos nas operacións diarias da organización, poden identificar áreas de mellora e oportunidades de innovación que os empregados poderían pasar por alto.

Capacidade de experimentación

O voluntariado pode estar disposto a arriscarse e experimentar con novas ideas. Esta vontade de probar cousas novas é fundamental para a innovación, xa que lles permite ás organizacións exploraren diferentes enfoques e solucións. A experimentación é un compoñente clave da innovación e os voluntarios poden ser os catalizadores que impulsen este proceso dentro das organizacións sociais.

Como ven as persoas voluntarias ás organizacións sociais en materia de innovación social?

Presentamos un resumo das principais ideas destacadas, por temas:

Avaliación da cultura de innovación

Perciben que a cultura da innovación dentro das organizacións sociais é variable. Algunhas organizacións son vistas como líderes en innovación, buscando constantemente novas formas de abordar os problemas sociais. Non obstante, outros voluntarios/as sinalaron que moitas organizacións sociais aínda se enfrontan a importantes retos para crear un ambiente que fomente a innovación.

Barreiras á innovación

Identifícanse varias barreiras para a innovación nas organizacións sociais. Entre estas barreiras atópanse a falta de recursos (sobre todo de financiamento), a resistencia ao cambio por parte do persoal e a falta de formación en metodoloxías de innovación. Estas barreiras limitan a capacidade das organizacións para implantar novas ideas e solucións.

Experiencias positivas

Non obstante, tamén hai moitas experiencias positivas que os voluntarios e voluntarias destacan. Por exemplo, iniciativas de co-creación de proxectos, onde os voluntarios/as participan activamente no deseño e desenvolvemento de novas solucións. Estas experiencias non só melloran a percepción dos que participaron no debate sobre a capacidade de innovación da organización, senón que tamén reforzan o seu compromiso e motivación.

Oportunidades de mellora

Implantación de programas de formación en innovación, creación de espazos de experimentación, o prototipado de novas ideas, e o establecemento de alianzas con outras organizacións e empresas para compartir coñecementos e recursos. A colaboración intersectorial valórase como

unha estratexia para superar barreiras e fomentar a innovación. As alianzas co sector privado poden mellorar significativamente a capacidade de innovación das organizacións sociais.

Estes son os principais retos que deben abordar as organizacións

Téñense en conta retos que as organizacións poden abordar.

Integración de ideas e recursos

A integración das ideas e dos recursos achegados polos voluntarios e voluntarias coas estratexias e obxectivos da organización. Son esenciais unha comunicación clara e unha estrutura que lles permita comprender como encaixan as súas contribucións no panorama xeral.

Formación e capacitación

Tanto o voluntariado como o persoal técnico require formación e capacitación continua en metodoloxías de innovación. A falta de coñecementos e habilidades neste ámbito pode ser unha barreira para a innovación. Os programas de formación conxuntos poden fortalecer as capacidades de ambos os grupos e fomentar unha cultura de aprendizaxe e experimentación.

Xestión do cambio

A implementación de innovacións adoita implicar cambios significativos nas operacións e na cultura dunha organización. A xestión deste cambio pode ser un reto, especialmente cando hai resistencia por parte das persoas. É fundamental que tanto as persoas voluntarias como os técnicos formen parte do proceso de cambio, participando na planificación e execución de novas iniciativas. A inclusión e a transparencia na xestión do cambio son claves para o éxito.

Medición e avaliación

Medir e avaliar o impacto das innovacións é esencial para comprender o que funciona e o que non. Non obstante, moitas organizacións sociais carecen das ferramentas e metodoloxías

adecuadas para realizar estas avaliacións. A colaboración entre coñecementos profesionais de persoas voluntarias e técnicas poden axudar a desenvolver e aplicar sistemas de avaliación.

Sostibilidade das innovacións

Garantir a sustentabilidade das innovacións é outro reto compartido. As innovacións deben ser viables a longo prazo. Isto require unha planificación coidadosa e a mobilización de recursos adecuados. As innovacións sostibles adoitan ser aquelas que contan cun forte apoio comunitario e unha estratexia de financiamento clara.

Propostas para construír o camiño

As persoas voluntarias son unha forza vital para a innovación social nas organizacións. As súas diversas perspectivas, habilidades especializadas, redes de contactos e vontade de experimentación contribúen significativamente á capacidade das organizacións para desenvolver e implantar novas solucións. A pesar dos retos, a colaboración efectiva entre voluntarios/as e técnicos/as pode superar as barreiras e garantir que as innovacións sexan integradas, sostibles e avaliadas adecuadamente. Fomentar unha cultura da innovación que valore as contribucións de todos os membros da organización é clave para avanzar no desenvolvemento social e afrontar con eficacia os desafíos actuais.

7. A innovación como catalizador do cambio social na era dixital

O Encontro de Cidadanía Dixital Comprometida, celebrada en outubro de 2024, foi unha grande oportunidade para explorar o potencial transformador da innovación social dixital. Organizado por ALL DIGITAL e a Fundación Esplai Cidadanía Comprometida, en colaboración coa Plataforma Red Conecta, o evento congregou a máis de 600 participantes de 255 organizacións de máis de 50 países, que representaban un amplo espectro da sociedade civil, académica, sector público e privado.

A innovación social dixital, un dos catro piares temáticos do encontro, situouse como un eixe fundamental para construír unha sociedade dixital inclusiva, ética e beneficiosa para toda a cidadanía. As discusións sobre este tema entrelazáronse con outros tres eixes cruciais: **Promover a sociedade dixital, a alfabetización mediática na era dos datos e a IA e salvagardar os dereitos dixitais europeos.**

Perspectivas innovadoras para o cambio social

A primeira mesa redonda, moderada por Mayte Celeiro Mallo, patroa da Fundación Esplai Ciudadanía Comprometida, reuniu expertos/as de diversos sectores para debater sobre **como mellorar a innovación social dixital**. Os panelistas, Stefan Chichevaliev, experto sénior, Red Diesis; Anahí Vallejos Mihotek, directora de Innovación e Xestión da Fundación Esplai; Ángel Niño Quesada, concelleiro de Innovación e Emprendemento do Concello de Madrid, e Xavier Trabado Farré, coordinador de m4social, da Taula d'Entitats do Terceiro Sector Social de Cataluña, salientaron a necesidade de:

- Aproveitar as tecnoloxías dixitais para afrontar desafíos sociais complexos.
- Implantar metodoloxías que combinen innovación tecnolóxica e social.
- Promover o apoderamento cidadán e a transparencia.
- Mellorar as competencias dixitais mediante procesos de certificación.
- Impulsar a transformación dixital nas ONG para aumentar o seu impacto e eficiencia.

A segunda táboa, titulada «**Innovación social para o cambio**», afondou nos retos actuais da innovación social, explorando as motivacións da innovación e as estratexias para implantala de forma eficaz nas organizacións sociais. Moderado por Maribel Merino Arranz, coordinadora da Fundación Rondilla, o debate contou coas voces de Oliva Carrión Carmona, técnica de Igualdade e Innovación Social en La Noria da Deputación de Málaga; Isa Ludita, directora e cofundadora de La Nave Nodriz; Noemí Menéndez García, da Asociación La Rueca, e Lorena Silvestri, de Puntojes, que reflexionaron sobre unha innovación centrada no ser humano.

Os debates, obradoiros e proxectos innovadores presentados nesta reunión converxeron en varios puntos clave:

- 1 A necesidade de adoptar un enfoque máis humanista no deseño de produtos tecnolóxicos.
- 2 A importancia de integrar a innovación como unha mentalidade e práctica cotiá.
- 3 O fomento dunha cultura da experimentación que abrace a aprendizaxe a través do erro.
- 4 Construír novas alianzas entre a cidadanía, o sector público e o privado.

O Encontro de Cidadanía Dixital Comprometida non só serviu como plataforma para o intercambio de ideas, senón que tamén reforzou a misión de crear unha sociedade dixital máis consciente e comprometida. Ao reunir actores clave nos campos da transformación dixital, a inclusión e a ética, o evento marcou un fito no camiño cara a unha cidadanía dixital apoderada e unha innovación social verdadeiramente transformadora.

Como resultado desta reunión e en base ás achegas das persoas e organizacións participantes, propoñemos os seguintes **retos e propostas**:

1 FOMENTAR A SOCIEDADE DIXITAL

Trátase de analizar o impacto social e ambiental do desenvolvemento tecnolóxico, e como se consegue garantindo a inclusión social de todas as persoas, en base a criterios de diversidade, accesibilidade e equidade. A sociedade dixital, como o reto das comunidades, debe rexirse por principios éticos, onde os estándares educativos e as relacións empáticas favorezan espazos construtivos. Así, propoñemos:

- **Avaliación do impacto ambiental da tecnoloxía:** desenvolver estratexias que midan e minimicen o impacto ambiental do desenvolvemento tecnolóxico.
- **Fomentar a empatía no contorno dixital:** fomentar interaccións dixitais baseadas no respecto en espazos de convivencia en liña.

2 EDUCAR EN ALFABETIZACIÓN MEDIÁTICA, DATOS E INTELIXENCIA ARTIFICIAL

Significa dotar as persoas das habilidades para interactuaren de forma crítica no mundo dixital. Ao apoderar as persoas, estas poden enfrontarse mellor ás complexidades da era dixital, tomaren decisións informadas e contribuíren positivamente á sociedade. Por iso, propoñemos:

- **Desenvolver o pensamento crítico sobre a información:** deseñar obradoiros sobre desinformación e formar os cidadáns para identificar as noticias falsas.
- **Reducir as desigualdades en competencias dixitais:** facilitarlles a persoas de todas as idades e contextos socioeconómicos o acceso aos recursos e a formación dixital

3 DEFENDER OS DEREITOS DIXITAIS EUROPEOS, A SEGURIDADE EN LIÑA E O BENESTAR DIXITAL

Os Dereitos Dixitais Europeos céntranse en garantir o respecto e a liberdade das persoas no ámbito dixital. A seguridade en liña consiste en promover un contorno dixital seguro no que os cidadáns estean protexidos das ciberamezas e en educalos sobre hábitos responsables. O benestar no contexto dixital refírese ao impacto das tecnoloxías dixitais na saúde psicolóxica das persoas. É por isto que reclamamos:

- **Garantir a protección de datos e a privacidade en liña:** crear regulacións máis estritas para protexer a privacidade das persoas fronte ás ciberamenazas.
- **Promover o benestar e o respecto no ámbito dixital:** proporcionar formación para o uso saudable e equilibrado das tecnoloxías desenvolvidas con criterios de respecto cara ás persoas, a partir do deseño de actividades que ensinen a interactuar de forma segura e respectuosa en contornos dixitais.

4 POTENCIAR A INNOVACIÓN SOCIAL DIXITAL

A innovación social xorde das persoas e implica aproveitar as tecnoloxías dixitais para afrontar os retos sociais e mellorar o benestar das comunidades. Isto inclúe todos os

sectores da sociedade para mellorar a innovación social dixital para mellorar a competitividade, a eficiencia e a eficacia. Así pois, pedimos:

- **Desenvolver tecnoloxías para o ben social:** fomentar a creación de solucións tecnolóxicas que aborden problemas sociais específicos e acompañar a cidadanía no seu uso.
- **Promover o apoderamento cidadán a través da tecnoloxía:** crear plataformas dixitais que lles permitan ás persoas participaren activamente na co-creación de solucións comunitarias.

Retos compartidos

A provisión de competencias dixitais a todas as persoas e colectivos sen excepción é fundamental para desenvolver cidadáns apoderados, conscientes das opcións e posibilidades que ofrece a transformación dixital e autoconscientes das súas necesidades, dereitos e capacidade para se implicaren activamente na adaptación aos vertixinosos retos tecnolóxicos e, polo tanto, plenamente integrados na sociedade. Por iso, esiximos:

- **Incorporar principios éticos e procurar un uso inclusivo no desenvolvemento tecnolóxico:** promover a creación de tecnoloxías con criterios de deseño universais que respecten a diversidade e a accesibilidade, garantindo que sexan inclusivas e equitativas para todos os colectivos.
- **Promover un uso ético e inclusivo da intelixencia artificial:** buscar unha visión máis descentralizada e inclusiva da IA que reflicta as necesidades e desexos da comunidade educativa.
- **Reducir fendas dixitais:** implantar políticas que garantan o acceso equitativo aos recursos dixitais dos grupos desfavorecidos e a mellora das súas competencias.
- **Fomento do benestar dixital:** garantir que as tecnoloxías dixitais melloren a calidade de vida das persoas sen comprometer a súa saúde física ou mental.

MESA DE DEBATE TRANSFORMATION DIGITAL EN EL TERCER SECTOR

PANEL DISCUSSION DIGITAL TRANSFORMATION IN THE THIRD SECTOR

D3.9 E4 - POTENCIANDO LA INNOVACIÓN SOCIAL DIGITAL

D3.9 S4 - EMPOWERING DIGITAL SOCIAL INNOVATION

Víctor
García Souto

Myriam
Pérez

Antonio
García

David
Domínguez

8. Propostas para a Innovación social: Estratexias intersectoriais para o cambio

A colaboración intersectorial emerxe como un pilar fundamental para impulsar o cambio social a través da innovación. Esta visión holística, combinada cun enfoque ético e o exercicio da responsabilidade dixital, é fundamental para construír unha sociedade dixital consciente e comprometida. Recollendo as contribucións das persoas e organizacións participantes, collemos estas propostas.

No Sector Social

- Redefinir a estratexia de innovación mediante alianzas estratéxicas co sector empresarial e coa Administración pública.
- Potenciar organizacións áxiles e adaptables, integrando a innovación como forma de pensar e actuar.
- Cultivar o pensamento creativo e a cultura da experimentación destinando recursos específicos á innovación.
- Implantar metodoloxías activas e participativas baseadas en proxectos, con énfase na mocidade e o voluntariado.

Na Administración pública

- Asumir a corresponsabilidade para garantir unha transformación dixital inclusiva, adoptando un enfoque transversal e interadministrativo.
- Desenvolver políticas públicas eficaces que fomenten iniciativas de colaboración robustas coas entidades sociais.

No ámbito empresarial

- Poner en marcha iniciativas colaborativas co Terceiro Sector para democratizar o acceso tecnolóxico, garantindo oportunidades equitativas para todos os colectivos sociais.
- Investir en formación, especialmente en IA, para maximizar o seu potencial económico e social, ao tempo que se fortalecen as comunidades locais.

No ámbito universitario

- Xerar investigacións e propostas dirixidas a mellorar a intervención social, prototipando solucións innovadoras.

Transversal a todos os sectores

- Promover unha cidadanía dixital activa e apoderada facilitando o acceso e fomentando a participación no contorno dixital.

A implantación exitosa destas propostas require un compromiso continuado coa colaboración intersectorial, a adaptabilidade ante os rápidos cambios tecnolóxicos e un enfoque centrado no ser humano. Só mediante estes esforzos coordinados poderemos aproveitar plenamente o potencial da innovación social dixital para crear un impacto positivo e duradeiro na nosa sociedade.

ANEXO

Enquisa sobre innovación social e Terceiro Sector

Nos primeiros meses do ano 2024, recolleemos a opinión de persoas voluntarias e técnicas de organizacións sociais sobre diferentes temas relacionados coa innovación e o Terceiro Sector. Os temas respondían ás seguintes cuestións:

- Que che suxire o concepto de **innovación social**?
- Entender a cultura da innovación como **estratexias** que propoñen solucións a través da aplicación de novas perspectivas, como se pode fomentar isto desde as organizacións sociais?
- Como consideras que se pode aproveitar a **tecnoloxía** para impulsar a innovación social?
- Cal cres que é o **papel** da innovación desde as **organizacións sociais** para impulsar o cambio e o progreso social?
- Que **retos** cres que terán que afrontar as ONG no futuro a través da innovación social?
- Pensando na xente nova, que **ferramentas** e as metodoloxías promoven a mobilización xuvenil?

- Que **oportunidades** se lles abren ás entidades do Terceiro Sector incorporando a innovación aos seus proxectos de inclusión social, e que **dificultades**?

Os resultados desta enquisa ofrecen información sobre como entenden estas organizacións a innovación social, as estratexias que están a implementar para fomentala, o papel da tecnoloxía neste proceso e os retos e oportunidades aos que se enfrontan.

As respostas revelan que son conscientes da necesidade de adaptarse a unha contorna cambiante, pero tamén de facerlle fronte a desafíos importantes retos en termos de recursos e capacidades. Reflicten un compromiso compartido para atopar solucións innovadoras e unha clara conciencia das barreiras que deben superar para implantar cambios efectivos.

A continuación, móstrase un resumo das respostas, agrupadas por temas clave:

Sobre o concepto de innovación social

As organizacións consultadas coinciden en definir a innovación social como un proceso creativo para:

- Atopar solucións innovadoras aos problemas sociais
- Transformar métodos tradicionais
- Promover solucións máis inclusivas, xustas e sostibles
- Xerar un impacto positivo na sociedade

Principais estratexias para fomentala

Elementos comúns nas estratexias de innovación:

- Fomentar un ambiente de colaboración aberta
- Crear espazos seguros para a experimentación
- Establecer alianzas intersectoriais
- Formar e potenciar equipos
- Promover unha mentalidade aberta ao cambio

Papel da tecnoloxía

A tecnoloxía percíbese como:

- Ferramenta para democratizar o acceso á información
- Facilitador de comunicación e conexión
- Medios para analizar datos e predicir necesidades
- Instrumento para personalizar solucións sociais

Papel das organizacións sociais

Funcións clave identificadas:

- Catalizadores do cambio social
- Identificadores de necesidades locais
- Xeradores de redes entre axentes sociais
- Experimentadores de solucións innovadoras

Principais retos aos que se enfrontan as ONG

Desafíos máis relevantes:

- Limitación de recursos financeiros
- Resistencia ao cambio interno e externo
- Fenda dixital
- Necesidade de formación tecnolóxica
- Sostibilidade das solucións innovadoras

Oportunidades

Principais beneficios potenciais:

- Mellora da eficacia dos programas

- Maior alcance e impacto social
- Personalización de servizos
- Colaboración intersectorial
- Adaptación ás novas realidades sociais

Dificultades

Obstáculos que se deben superar:

- Xestión do cambio organizativo e adaptación ás novas formas de traballo.
- Falta de tempo e recursos para experimentar con novas ideas, dado que moitas organizacións están centradas en ofrecer servizos inmediatos.
- Dificultade para medir e demostrar o impacto das innovacións sociais dixitais.
- Retos éticos e de privacidade relacionados co uso de datos e novas tecnoloxías.
- Risco de que a innovación tecnolóxica incremente a exclusión dos colectivos máis vulnerables se non se implanta de forma inclusiva.

Conclusión

A innovación social dixital concíbese como un proceso holístico e centrado nas persoas que busca transformar creativamente os enfoques tradicionais para xerar un impacto social positivo e sostible.

O noso agradecemento ás organizacións participantes, nalgunhas delas participaron varias persoas. Albihar, Ayuntamiento de Villena, Plataforma Red Conecta Ciudadanía Comprometida, Back to the Roots, Cáritas Málaga, Cascarrias, Cruz Roja Madrid, Drag King España, Escola d'Activisme i Finances Ètiques, Federació Catalana de l'Esplai, Freelance, Fundació Catalana de l'Esplai, La Rueca Asociación, Movimiento Scout, Offtopic Films, Plataforma del Voluntariado de Sevilla, Puntos Vuela, Save the Children Andalucía, Sci, Taller de Solidaridad, Trames, Universidad de Comillas, Wwoofing, Ye too Ponese.

 Documentos para o debate

A publicación pódese consultar en liña en
<https://fundacionesplai.org/>

fundación **esplai**
ciudadanía comprometida **25**
AÑOS

FINANCIADO POR:

	GOBIERNO DE ESPAÑA	MINISTERIO DE DERECHOS SOCIALES, CONSUMO Y AGENDA 2030
---	-----------------------	--

POR SOLIDARIDAD
OTROS FINES DE INTERÉS SOCIAL